

Basisrapportage archeologie 6

Parkwijk-noord

Basisrapportage archeologie 6: Parkwijk-noord

Gemeente Utrecht
Dienst Stadsontwikkeling

Parkwijk-noord

Drie archeologische proefonderzoeken

Zoektocht naar Romeinse activiteiten ten noorden van het castellum op de Hoge Woerd.

J.S. van der Kamp

*Sectie Cultuurhistorie gemeente Utrecht
Zwaansteeg 11
3511 VG Utrecht
telefoon 030 286 3990*

Oktober 2004

Gemeente Utrecht
Dienst Stadsontwikkeling

Administratieve gegevens

Projectcodes:

LR10, LR11, LR16

Locatie:

Utrecht, 't Zand 28 t/m 32c

Landelijke coördinaten:

131.821/455.844

Opdrachtgever:

Stedenbouw en Monumenten gemeente Utrecht

Uitvoerder:

Sectie Cultuurhistorie gemeente Utrecht

Dagelijkse leiding opgraving:

J.S. van der Kamp

Coördinator vanuit de gemeente:

H.L. Wynia

Uitvoering veldwerk:

maart 1999, januari/februari 2000

Documentatie:

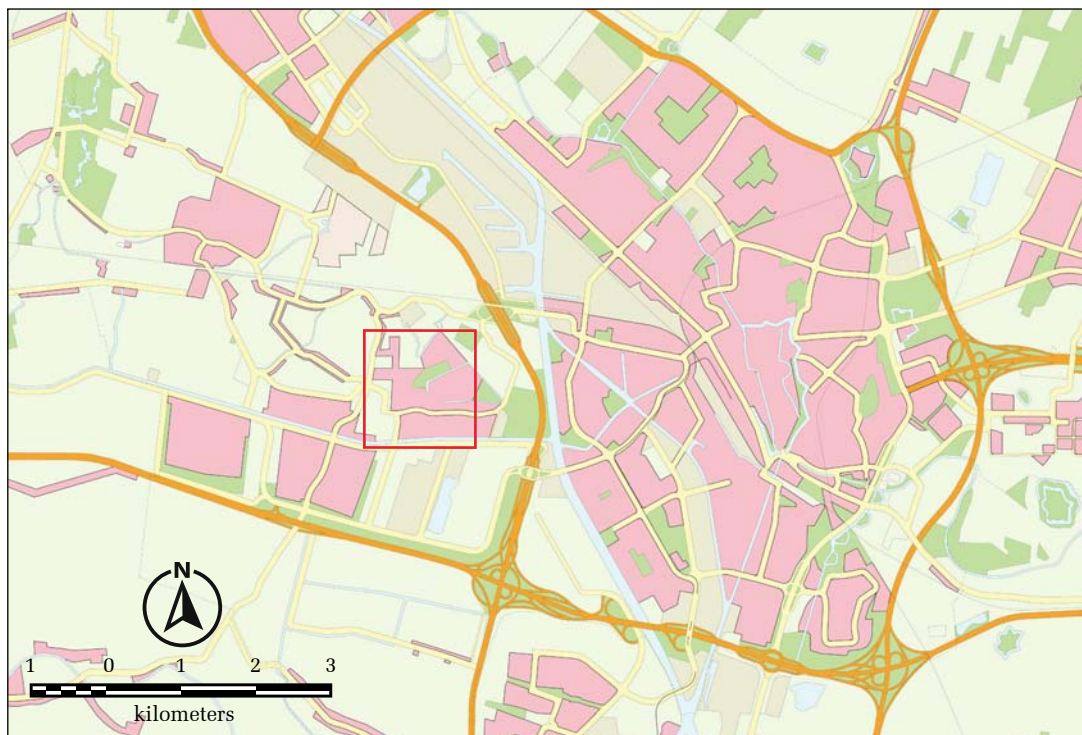
Sectie Cultuurhistorie gemeente Utrecht,
Zwaansteeg 11,
3511 VG Utrecht

Inhoud

Samenvatting	5
1 <i>Inleiding</i>	6
1.1 De archeologische inventarisatie Utrecht - Harmelen	6
1.2 Archeologische aanwijzingen in Parkwijk-noord	7
1.3 Personeel	10
2 <i>De fysisch-geografische en historische context</i>	11
2.1 Bodemkundige ondergrond	11
2.2 Historische achtergrond	12
3 <i>Doel van onderzoek en methode</i>	14
3.1 Doelstelling van de proefonderzoeken	14
3.2 Methode van de proefonderzoeken	14
4 <i>Resultaten van de proefonderzoeken</i>	16
4.1 Proefonderzoek LR10	16
4.2 Proefonderzoek LR11	17
4.3 Proefonderzoek LR16	18
4.3.1 Een Romeinse greppel	18
4.3.2 Een depressie met Romeins materiaal	20
4.3.3 De greppels	22
4.3.4 Een restgeul	25
5 <i>De vondsten van LR16</i>	26
6 <i>Conclusies</i>	28
 <i>Vondsten en documentatie</i>	29
 <i>Literatuur</i>	29
 <i>Colofon</i>	30

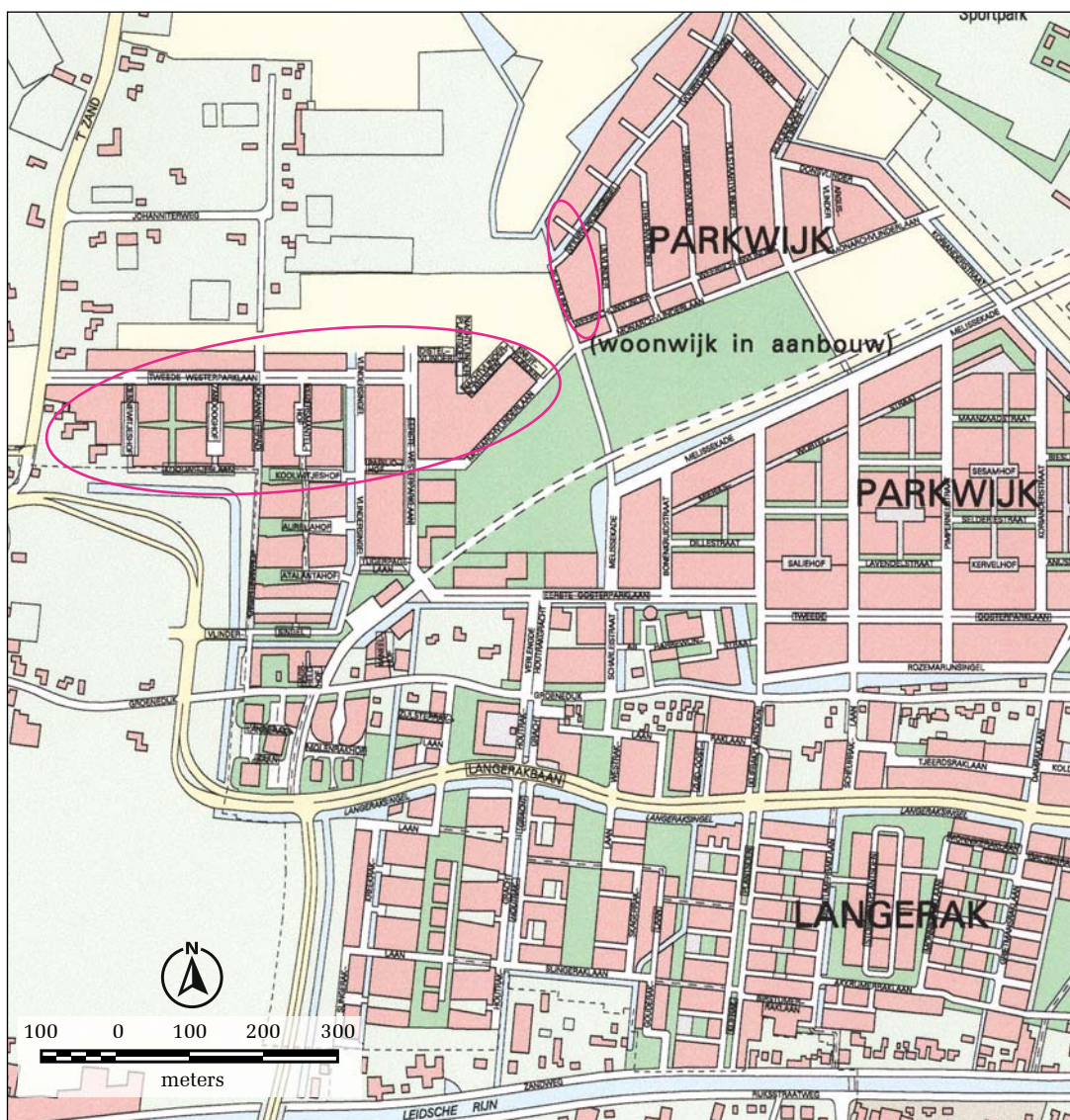
afb. 1a

Ligging opgravings-
terrein
(stedelijk niveau).

afb. 1b

Ligging opgravings-
terrein; buurtniveau
(1b is uitsnede uit 1a).

Samenvatting

Op het grondgebied van Utrecht (voorheen Utrecht en Vleuten-De Meern) wordt sinds enkele jaren gewerkt aan de realisatie van Leidsche Rijn, de grootste VINEX-locatie van Nederland. Als gevolg van de grootschalige bouwactiviteiten dreigt op veel plekken de vernietiging van het archeologische bodemarchief. Vaak vindt er vóór aanvang van omvangrijk grondverzet dan ook een archeologisch proefonderzoek plaats. Deze heeft tot doel eventuele archeologische overblijfselen in kaart te brengen en de waarde ervan vast te stellen. Waar mogelijk worden de aangetroffen archeologische overblijfselen beschermd; in de overige gevallen volgt er veelal een opgraving.

In de zomer van 2000 werd een aanvang gemaakt met het bouwrijp maken van Parkwijk-noord, één van de deelgebieden van Leidsche Rijn. In de jaren daarvoor zijn er op het grondgebied van Parkwijk-noord enkele nederzettingsterreinen uit de vroege en late Middeleeuwen opgegraven. Deze waren gesitueerd in het midden en het oosten van dit deelgebied. In 1999 en 2000 heeft de Sectie Cultuurhistorie van de gemeente Utrecht tijdens drie archeologische proefonderzoeken het westelijk deel van Parkwijk-noord onderzocht op de aanwezigheid van archeologische sporen (afb. 1). Er werden verspreid over acht percelen in totaal 28 sleuven gegraven. Elk proefonderzoek had een eigen doelstelling. Het proefonderzoek LR10 vond plaats naar aanleiding van waarnemingen van een fysisch geograaf in dienst van de Sectie Cultuurhistorie. Hij meende in twee van zijn boringen op grote diepte fosfaat waargenomen te hebben. Fosfaat slaat neer uit menselijke en dierlijke urine en vormt vaak een indicatie voor bewoning van een plek in het verleden. In het geval van proefonderzoek LR11 bestond de aanwijzing uit de vondst van een Romeins grafveld op het perceel direct ten zuiden van deze proefsleuf. Dit perceel bevond zich op dat moment binnen de grenzen van gemeente Vleuten-De Meern. Aangezien de begrenzing van het grafveld niet bekend was, moest er rekening worden gehouden met de mogelijkheid, dat ook op het tijdens LR11 onderzochte perceel Romeins graven aangetroffen zouden kunnen worden. In het geval van proefonderzoek LR16 was de aanleiding tot onderzoek minder concreet. Het onderzoeksgebied bevond zich in grote lijnen tussen het Romeinse castellum op de Hoge Woerd in De Meern en het castellum in Utrecht. Tussen deze beide legerkampen moet een weg hebben gelopen, zoals

die in 1997 werd aangetroffen ten westen van het castellum in De Meern. Mogelijk liep deze weg via de thans onderzochte percelen. Bovendien is de ligging van de Oude Rijn op dit deel van de stroomrug en het noordelijk deel van de Heldam (een zijtak van de Oude Rijn waarlangs het castellum in De Meern was gelegen) in deze Romeinse periode niet bekend. Mogelijk konden beide op één van de tijdens LR16 onderzochte percelen worden aangetroffen.

De beide proefonderzoeken naar de fosfaatboringen (LR10) en het Romeinse grafveld (LR11) leverden geen archeologische sporen op. In het geval van LR11 moet de noordelijke begrenzing van het grafveld kennelijk ten zuiden van het huidige onderzoeksterrein worden gezocht. In het geval van LR10 is er mogelijk sprake van een onjuiste interpretatie van de boorresultaten, aangezien er in de proefsleuf geen fosfaat werd aangetroffen. De resultaten van het derde proefonderzoek (LR16) vallen uiteen in vier delen. Allereerst werd er een Romeinse greppel aangetroffen, die in grote lijnen is gelegen tussen het castellum in De Meern en een Romeinse nederzetting ten noorden van het huidige onderzoeksgebied. Mogelijk maakt deze greppel, die valt te dateren rond 100 n.Chr., onderdeel uit van een perceleringssysteem, dat zich langs de Romeinse weg uitstreckte. Van deze weg werd geen spoor waargenomen en waarschijnlijk moet deze ten westen van de acht onderzochte percelen worden gezocht. Ook van de Oude Rijn en het noordelijk deel van de Heldam werd geen spoor aangetroffen. Het tweede resultaat van dit onderzoek wordt gevormd door een natuurlijke depressie, die gedeeltelijk was opgevuld met Romeins materiaal. De aanwezigheid hiervan duidt op activiteiten in de buurt van de depressie in deze periode. Uit het onderzoek werd echter niet duidelijk waar deze activiteiten hebben plaatsgevonden en waaruit ze bestonden. Het derde resultaat wordt gevormd door enkele greppelsystemen van een onbekende ouderdom. Het best onderzochte greppelsysteem valt op door de grillige vorm van de greppels en de percelen die deze hebben omsloten. Het vierde resultaat van dit proefonderzoek is een restgeul op het westelijke perceel. De ouderdom van de vermoedelijk pre-Romeinse geul is niet bekend. Aangezien zowel de aard en de locatie van de Romeinse activiteiten in de buurt van de depressie alsook de ouderdom van de greppelsystemen en de restgeul niet duidelijk werden, werd er besloten geen nader archeologisch onderzoek te verrichten op de acht onderzochte percelen.

1 Inleiding

In 1990 werden in de zogeheten Vierde Nota over Ruimtelijke Ordening Extra (afgekort VINEX) enkele steden aangewezen, die door middel van nieuwbouw het groeiende tekort aan woningen op dienden te vangen. Het grootste project dat hier uit voortvloeide, is dat van de VINEX-locatie Leidsche Rijn, destijds gelegen op grondgebied van de gemeenten Utrecht en Vleuten-De Meern. Sinds 1 januari 2001 zijn beide gemeenten samengevoegd tot gemeente Utrecht.

1.1 De archeologische inventarisatie Utrecht - Harmelen

In het gebied van de VINEX-locatie Leidsche Rijn, grotendeels gelegen op de stroomrug van de Oude Rijn, liggen diverse van oudsher bekende archeologische monumenten, waaronder een Romeins castellum en diverse middeleeuwse kasteelterreinen en ridderhofsteden. Vanwege de toekomstige bouwplannen ontstond er begin jaren '90 behoefte aan een gedetailleerder inzicht in de aanwezigheid van archeologische vindplaatsen in dit gebied met zijn grote archeologische potentie. Vandaar dat Stichting RAAP (Regionaal Archeologisch Archiverings Project) in 1992 en 1993 in opdracht van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland een uitgebreide archeologische inventarisatie in het gebied tussen Utrecht en Harmelen heeft uitge-

voerd (Haarhuis en Graafstal 1993). Het onderzoek toonde aan, dat in Leidsche Rijn veel meer belangrijke archeologische overblijfselen aanwezig waren dan tot op dat moment werd aangenomen. Er werden op basis van de eerste inventarisatie in totaal 60 terreinen geselecteerd voor een waarderend vervolgonderzoek. Uiteindelijk bleken hiervan 36 terreinen in aanmerking te komen voor bepaalde beheersmaatregelen. Een deel hiervan is inmiddels opgenomen in de der tien tot beschermd archeologisch monument verklaarde terreinen. De tijdens de inventarisatie geselecteerde archeologische vindplaatsen beslaan de periode van de late Bronstijd tot en met de late Middeleeuwen, maar vertonen een duidelijke concentratie in de periode late IJzertijd/Romeinse tijd.

De RAAP-inventarisatie vormt de basis van waaruit sindsdien het archeologische bodemarchief is benaderd. De kennis die de archeologische inventarisatie heeft opgeleverd, is uitgebreid door middel van een gecombineerd fysisch-geografisch/archeologisch booronderzoek en diverse uitgebreide proefsleufcampagnes. Daarnaast zijn er enkele archeologische plekken aangetroffen tijdens de aanleg van onder meer wegen en rioleringen. Dit alles leidde tot de ontdekking van diverse archeologische vindplaatsen, die tijdens de campagne in 1992/1993 niet waren opgemerkt.

afb.2

Luchtfoto met daarop het huidige onderzoeks-terrein, genomen op 19 mei 1998. Het noorden is bovenaan de foto. Onderaan de foto is de Groenedijk zichtbaar, die waarschijnlijk een middeleeuwse oorsprong heeft. Aan de westkant komt de Groenedijk uit op de Castellumlaan, die ten noorden van de T-splitsing de naam 't Zand draagt. Direct ten zuiden van deze T-splitsing is het castellumterrein gelegen. Op de foto is ten oosten van de rotonde een grote kas zichtbaar, gelegen direct ten zuiden van de sleuf van LR11. Tijdens de uitgevoerde proefonderzoeken was deze kas reeds gesloopt. Het Romeinse grafveld is gedeeltelijk onder het westelijke deel van deze kas gelegen. Bovenaan de foto (rechts) is een weiland zichtbaar. Hier bevindt zich het Romeinse archeologische monument (afb. 3, catalogusnummer 25). Dit is mogelijk het punt waar de Heldam zich afsplitst van de Oude Rijn (zie paragraaf 2.1).

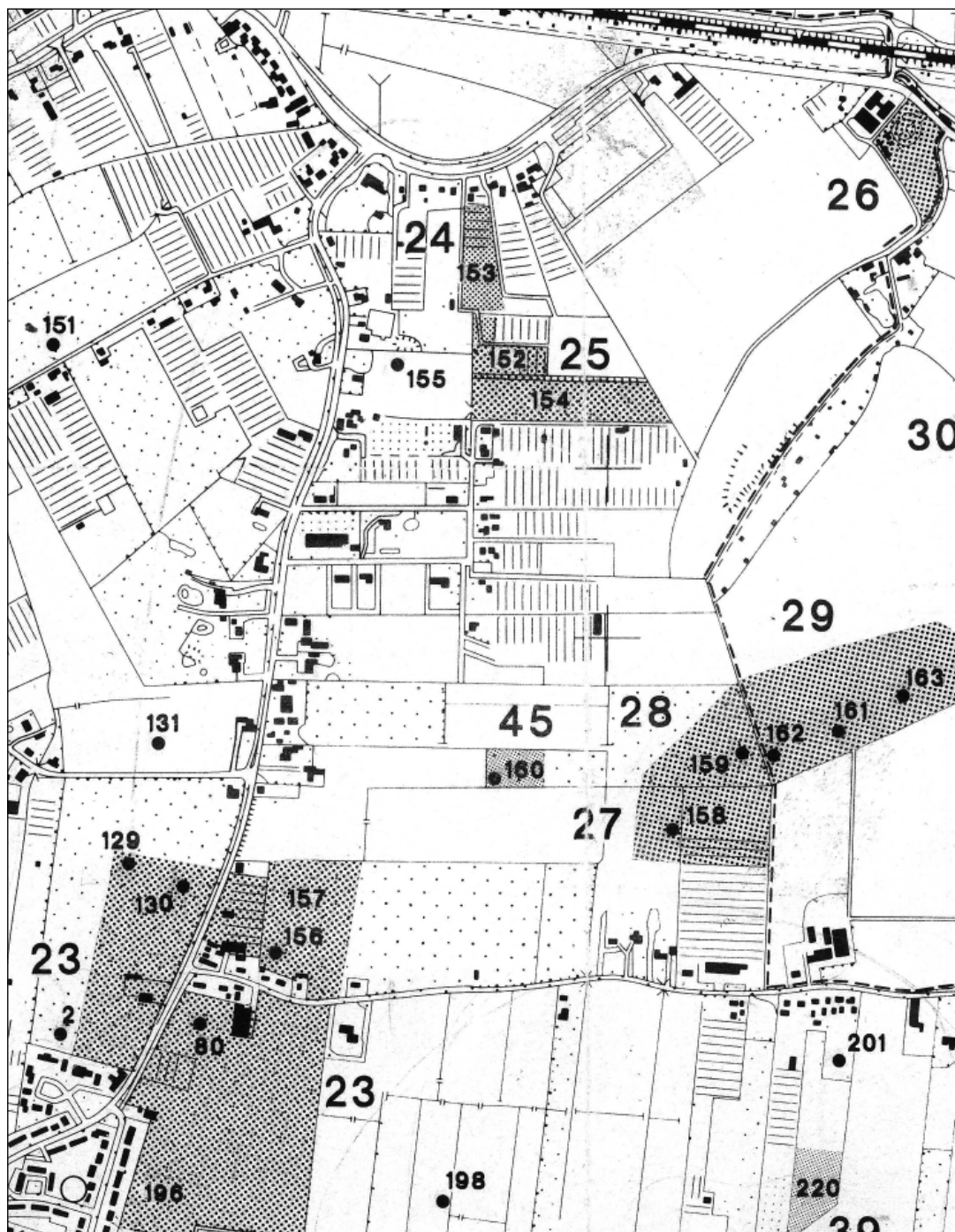
Foto:
Fotodienst Gemeente
Utrecht

1.2 Archeologische aanwijzingen in Parkwijk-noord

Ten tijde van de RAAP-inventarisatie van 1993 waren de bouwactiviteiten nog niet begonnen en bestond het gebied van Leidsche Rijn - afgezien van de historische kernen van Vleuten en De Meern - grotendeels uit agrarische gronden. De drie proefonderzoeken zijn gesitueerd in het westen van Parkwijk-noord, één van de toekomstige wijken van Leidsche Rijn. Dit gebied ligt ten noorden van De Meern, direct ten oosten van de weg 't Zand (afb. 3). De drie proefonderzoeken hadden betrekking op acht afzonderlijke, aan elkaar grenzende percelen. Ten tijde van de archeologische inventarisatie in 1992/1993 waren drie

percelen in gebruik als boomgaard; de overige vijf percelen bestonden uit weiland of maïsland. Bij de archeologische inventarisatie werd het grootste deel van de informatie verkregen door een zogenaamde oppervlaktekartering. Hiertoe werden percelen stelselmatig afgelopen door de onderzoekers, waarbij werd gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren zoals houtskoolresten, fosfaat en aardewerkscherven. In het geval van dichtbegroeide graslanden is de zichtbaarheid van deze archeologische indicatoren zeer minimaal en is het moeilijk een waarheidsgetrouw beeld te krijgen van de aanwezigheid van archeologische resten. Op de percelen die als boomgaard in gebruik waren,

afb. 3

Detail van de kaart met daarop de resultaten van het door RAAP uitgevoerde karterende en waarderende archeologische onderzoek uit 1993. Links onderaan is het castellumterrein op de Hoge Woerd zichtbaar (catalogusnummer 23). Bovenaan de afbeelding is de reeds sinds lange tijd bekende Romeinse nederzetting achter de bloemenveiling zichtbaar (catalogusnummer 25). Mogelijk splitste de Helderdam op dit punt van de Oude Rijn af. Rechts op de kaart is het IJzertijd/Romeinse monument van het Groot Archeologiepark (Amaliapark) weergegeven (catalogusnummers 27, 28 en 29). In het midden van de kaart is de Romeinse vindplaats te zien, die tijdens proefonderzoek LR16 werd onderzocht (catalogusnummer 45).

was de zichtbaarheid groter. Toch zorgden de stroken gras tussen de rijen fruitbomen ook op deze percelen voor een niet optimale zichtbaarheid.

Er waren vier aanwijzingen voor de eventuele aanwezigheid van archeologische vindplaatsen in het thans onderzochte gebied. De eerste aanwijzing kwam voort uit de kartering van 1992/1993 (afb. 3). Tijdens deze kartering werden op de acht onderhavige percelen twee archeologische vindplaatsen aangetroffen, beide gesitueerd op een perceel dat als boomgaard diende. De eerste vindplaats ligt aan de oostzijde van het huidige onderzoeksgebied en valt te dateren in de late IJzertijd/Romeinse tijd (Haarhuis en Graafstal 1993, catalogusnummers 27/28/29). De aangetroffen archeologische indicatoren van deze grote vindplaats strekken zich uit over een gebied van ca. 600 bij 170 m. De vindplaats is inmiddels tot beschermd archeologisch monument verklaard en zal onder de naam Groot Archeologiepark (Amaliapark) zijn plek krijgen tussen de nieuwbouw van Leidsche Rijn. De tweede vindplaats is aanzienlijk kleiner van omvang (ca. 30 bij 20 m) en moet gedateerd worden in de Romeinse tijd (Haarhuis en Graafstal 1993, catalogusnummer 45). De onderzoekers hebben destijds 30 boringen gezet over het hele areaal van de oppervlaktevondsten, maar troffen geen spoor van een bewoningslaag of andere archeologische sporen aan. Desondanks kreeg deze vindplaats toch het predikaat 'attentiegebied' mee en diende er bij het proefonderzoek speciale aandacht aan besteed te worden.

Een tweede aanwijzing voor het eventuele bestaan van archeologische resten in het onderzoeksgebied is het Romeinse castellumterrein op de Hoge Woerd in De Meern, gelegen ca. 500 m ten zuidwesten van de hierboven beschreven vindplaats (afb. 3, catalogusnummer 23). Het castellum lag langs de Heldam, een ca. 6 km lange zijtak van de Oude Rijn. Deze Heldam, die ten oosten van Harmelen waar aansloot op de Oude Rijn, vormde een onderdeel van de limes. Gedurende het bestaan van een castellum ontstond er vaak buiten de omwalling ervan een bedrijvige nederzetting (vicus) van onder meer handelaren en ambachtslieden, die hun goederen en diensten aanboden aan de Romeinse soldaten. Volgens de RAAP-onderzoekers zouden het bij de kartering aangetroffen vondstspecrum en de lokatie van de vindplaats kunnen wijzen op een relatie met de Romeinse nederzetting op de Hoge Woerd (Haarhuis en Graafstal 1993, 100). Een ander met het castellum in verband te brengen archeologisch fenomeen is een zorgvuldig aangelegde en onderhouden weg, die

dit legerkamp met de andere castella langs de limes verbond. Deze weg werd in 1997 bij toeval ontdekt ten westen van De Meern en kon vervolgens door middel van een booronderzoek over een afstand van ca. 3 km worden gevolgd. De weg, gelegen op de zuidoever van de Heldam, volgde de zuidelijke rivierbochten. Het tracé van de Romeinse weg onder de bebouwing van De Meern is niet bekend, maar vermoedelijk is deze het castellumterrein aan de zuidzijde binnengekomen. Aangezien de Romeinen bij de aanleg van een legerkamp een vast stramien hanteerden, mag er van worden uitgegaan, dat de weg aan de noordzijde het castellum verliet. Vervolgens moet de weg zijn afgebogen richting het oosten, om uiteindelijk uit te komen bij het castellum in Utrecht. Over de ligging van de weg tussen het castellum in De Meern en dat in Utrecht is niets bekend. Er moet rekening gehouden worden met de mogelijkheid, dat de weg op het huidige onderzoeksterrein aangetroffen kan worden. Mogelijk liep de weg vanuit het castellum naar de Romeinse vindplaats achter het veilinggebouw langs de Verlengde Vleutense Weg (afb. 3, catalogusnummer 25). Op deze plek splitste de Heldam zich mogelijk af van de Oude Rijn. De aard van de Romeinse nederzetting op dit punt is vooralsnog niet bekend. Vanwege de mogelijke aanwezigheid van de Romeinse weg in het westelijk deel van Parkwijk-noord en de aangetoonde Romeinse vondstplek (catalogusnummer 45) werd een ruim opgezet proefonderzoek in het gebied tussen het Groot Archeologiepark en 't Zand noodzakelijk geacht (LR16).

Een derde aanwijzing voor de mogelijke aanwezigheid van archeologische sporen kwam uit de buurgemeente. Ten tijde van de proefonderzoeken vormde Vleuten-De Meern nog een zelfstandige gemeente. Het huidige onderzoeksgebied werd aan de zuidzijde begrensd door de gemeentegrens tussen Utrecht en Vleuten-De Meern (afb. 4). Op het perceel direct ten zuiden van het huidige onderzoeksgebied werd begin maart 1999 bij de aanleg van een proefsleuf een Romeins grafveld aangetroffen (Graafstal in prep.). Omdat niet duidelijk was of dit grafveld zich uitstrekte tot op Utrechts grondgebied, is er eind maart van dat jaar een proefsleuf gegraven op het aangrenzende Utrechtse perceel (LR11).

Een vierde aanwijzing kwam voort uit het fysisch-geografische/ archeologische booronderzoek van E. Schorn. In enkele boringen direct ten noorden van het Groot Archeologiepark meende hij fosfaat aangetroffen te hebben. Vaak duidt de vondst van fosfaat op de aanwezigheid van archeologische sporen. Aangezien dit fosfaat zich op een relatief grote diepte van ca. 1,4m huidig

afb. 4
Sleuvenoverzicht van de drie proefonderzoeken LR10, LR11 en LR16. Tevens is een deel van het Groot Archeologiepark zichtbaar, alsmede de ligging van het Romeinse grafveld. Dit grafveld was ten tijde van het proefonderzoek LR11 gelegen op grondgebied van gemeente Vleuten-De Meern.

Legenda:

sleuf LR10

sleuf LR11

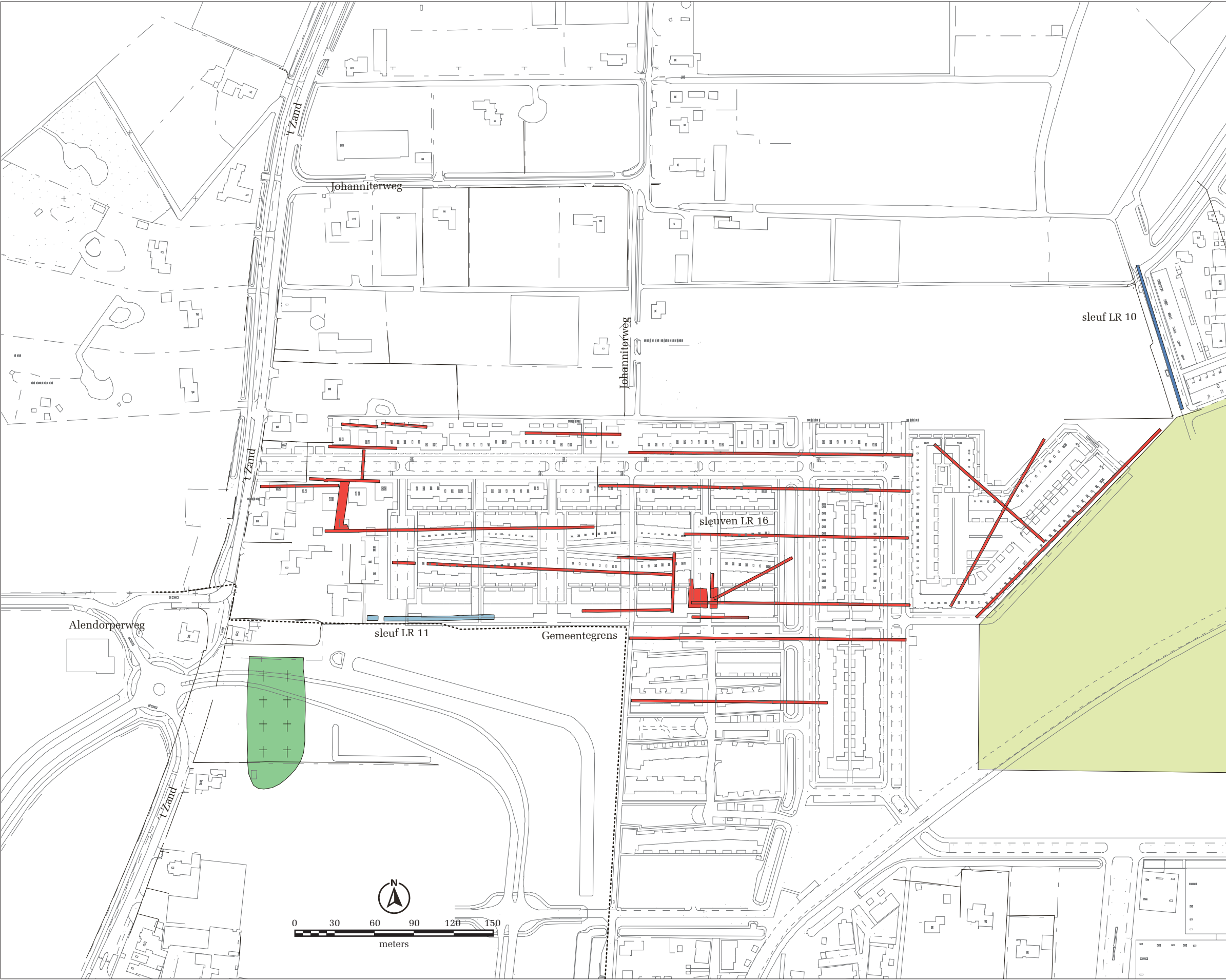
sleuf LR16

Groot Archeologiepark
(Amaliapark)

Romeins grafveld

maaiveld bevond, werd er rekening gehouden met een Bronstijddatering van de eventueel aanwezige sporen. Het bestaan van Bronstijdbewoning in het gebied van Leidsche Rijn was reeds eerder aangetoond. Tijdens de archeologische RAAP-inventarisatie van 1992/ 1993 werd er namelijk een Bronstijdnederzetting aangetroffen ten noorden van De Meern (Haarhuis en Graafstal 1993, catalogusnummer 22). Bovendien zou er in de zomer van 2000 tijdens een door RAAP uitgevoerd booronderzoek ten behoeve van de toekomstige verlegging van de rijksweg A2 een nederzetting aangetroffen worden die mogelijk ook in de Bronstijd te dateren valt (Jansen, 2000). Het bestaan van Bronstijdsporen ten noorden van het Groot Archeologiepark is dan ook niet denkbeeldig en het graven van een proefsleuf ter controle van de boringen werd dan ook noodzakelijk geacht (LR10).

1.3 Personeel

Alledrie de proefonderzoeken werden uitgevoerd door de Sectie Cultuurhistorie van de gemeente Utrecht. Vanuit de gemeente werden de proefonderzoeken voorbereid door H.L. Wynia, die bovendien gedurende het veldwerk contact onder-

hield met alle betrokken partijen. De gemeentelijke fotodienst en landmeetkundige dienst boden ondersteuning tijdens het veldwerk. Bij alle proefonderzoeken werd er gebruik gemaakt van een hydraulische graafmachine met schaafbak van de firma Agterberg (De Bilt)

De proefsleuf van LR10 werd aangelegd op 24 en 25 maart 1999. Het onderzoek werd uitgevoerd door J. van der Kamp (opgravingsleider) en B. van Veen. De technische uitwerking achteraf werd eveneens uitgevoerd door J. van der Kamp. De proefsleuf van LR11 werd aangelegd op 30 en 31 maart 1999. Het onderzoek werd uitgevoerd door J. van der Kamp met behulp van een grondwerker. De technische uitwerking achteraf werd eveneens uitgevoerd door J. van der Kamp. Het proefonderzoek LR16 bestond uit het aanleggen van 26 sleuven met een totale lengte van meer dan 2.600 m. Dit onderzoek werd uitgevoerd van 17 januari tot en met 17 februari 2000. De veldploeg kende een wisselende bezetting, bestaande uit J. van der Kamp (opgravingsleider), S. Mooren, C. van der Linde, M. Hendriksen en H.L. Wynia. De technische uitwerking werd gedaan door C. van der Linde, S. Mooren en J. van der Kamp.

2 De fysisch-geografische en historische context

2.1 Bodemkundige achtergrond

De VINEX-locatie Leidsche Rijn is sterk verbonden met de Oude Rijn, die ooit via het grondgebied van Utrecht en Vleuten-De Meern naar het westen liep. Leidsche Rijn ligt dan ook grotendeels op de stroomrug van de Oude Rijn en voor een kleiner deel in de aangrenzende komgebieden (afb. 5). De Oude Rijn stroomrug is direct ten westen van Utrecht ca. 2 km breed, om tussen Harmelen en Woerden te versmallen tot zo'n 1 km. De Oude Rijn stroomrug is opgebouwd door drie riviersystemen, die ten oosten van Utrecht nog duidelijk van elkaar te onderscheiden zijn. Rond 3.600 voor Chr. ontstond de Oude Rijn als voortzetting van de Werkhovense stroomrug, terwijl vanaf de Bronstijd het Houtense stroomstelsel de Werkhovense verving. Vanaf de vroege IJzertijd tenslotte vormde de Kromme Rijn de belangrijkste afvoer van de Rijn vanaf Wijk bij Duurstede en daarmee de leverancier van het water voor de Oude Rijn. In deze periode ontstond echter tevens de Vecht als afvoer van het water uit de Kromme Rijn,

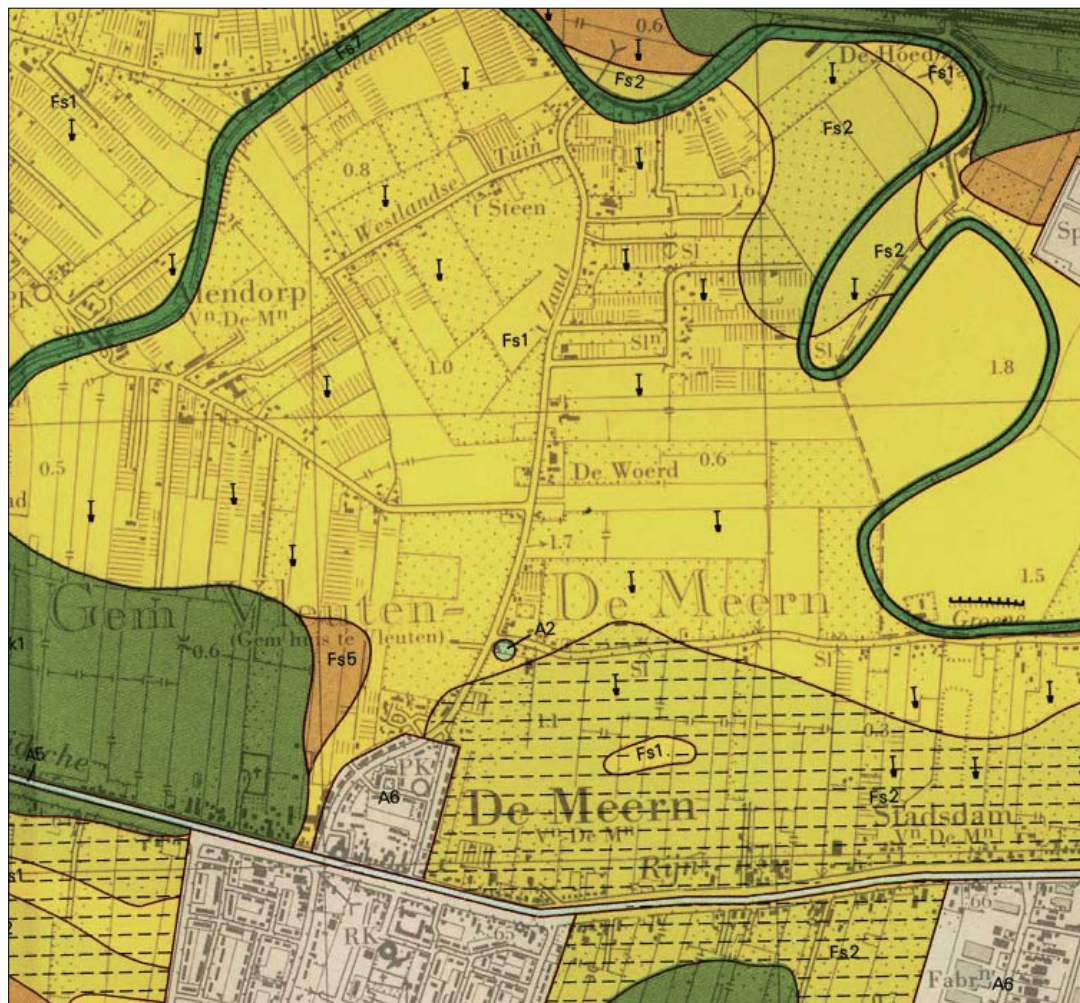
waardoor de Oude Rijn waarschijnlijk aan betekenis verloor. Tot aan het afsterven van de Oude Rijn in de twaalfde eeuw na Chr. vormde de Kromme Rijn de belangrijkste waterleverancier van de Oude Rijn.

De Oude Rijn, die tussen Utrecht en Harmelen nog sterker meanderde dan de Kromme Rijn, dankt zijn naam mogelijk aan het feit dat hij in de Middeleeuwen minder water vervoerde en dus slechter bevaarbaar was dan de Kromme Rijn. In veel opzichter was deze tak van de Rijn 'ouder' dan zijn tijdgenoten Kromme Rijn en Vecht. Ondanks dat bleef de Oude Rijn een belangrijke handelsweg en waarschijnlijk was de hij in ieder geval in de late achtste eeuw na Chr. nog over de volle lengte bevaarbaar en was het mogelijk om vanaf de Noordzee via Utrecht en Dorestad (Wijk bij Duurstede) tot in Duitsland te varen.

Met de afdamming van de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede in het eerste kwart van de twaalfde eeuw (mogelijk in 1122 na Chr.) valt eveneens het doek voor de Oude Rijn. Dit blijkt onder meer uit C-14 dateringen van afzettingsmateriaal, waaruit naar voren komt, dat er tot

afb. 5

Detail van de geomorfogenetische kaart van Zuid-Utrecht. De noordelijke helft van de kaart bestaat uit de stroomrug van de Oude Rijn. Deze is te herkennen in gronden uit de Fs-categorie. Op de zuidelijke helft van de kaart is de veel kleinere stroomrug van de Heldam zichtbaar. Op het punt waar de stroomrug van de Heldam zich afsplitst van de stroomrug van de Oude Rijn was het castellum op de Hoge Woerd gesitueerd, op deze kaart te herkennen als een kleine cirkel met het bijchrift 'A2'. Ten noorden van de stroomrug van de Oude Rijn en ten zuiden van de stroomrug van de Heldam zijn de komgebieden zichtbaar, hier te herkennen als gronden uit de Fk-categorie. Ook tussen de beide stroomruggen in is een komgebied gesitueerd. De smalle, donkergroene strook die over de stroomrug van de Oude Rijn meandert, is de twaalfde-eeuwse geul van de Oude Rijn. Door de afdamming van de Kromme Rijn bij Wijk bij Duurstede (in waarschijnlijk 1122 na Chr.) verloor de Oude Rijn zijn belangrijkste waterleverancier en slibde het grootste deel van de geul in ca. 50 jaar dicht.

Bronvermelding:
Berendsen 1982, blad 1

vlak na het midden van de twaalfde eeuw een rivier heeft bestaan in de stroomgordel van de Oude Rijn. Deze conclusie werd bovendien bevestigd tijdens de opgraving van een twaalfde-eeuwse nederzetting langs de Oude Rijn (Van der Kamp in prep.). Op de geomorfo-genetische kaart van zuid-Utrecht is de sterk meanderende restgeul van de Oude Rijn duidelijk herkenbaar en is niet meer veranderd sinds de afdamming van de Kromme Rijn in het eerste kwart van de twaalfde eeuw. Tussen Utrecht en Harmelen liggen er thans enkele weteringen in deze dichtgeslibde restgeul; tussen Harmelen en Woerden bevat de stroomrug nog een watervoerende restgeul, die nog steeds onder de naam Oude Rijn zijn weg vervolgt.

Tussen De Meern en Harmelen gaat de stroomrug van de Oude Rijn aan de zuidzijde vergezeld van een kleinere stroomrug, namelijk die van de Heldam. Deze Heldam was een ca. 6 km lange zijarm van de Oude Rijn, die tot in de laat-Romeinse periode actief is geweest. De Heldam splitste waarschijnlijk aan de noordzijde van de Oude Rijn stroomrug direct ten westen van Utrecht af van de hoofdgeul. Vervolgens stroomde de Heldam zo'n 2 km naar het zuiden, om vervolgens af te buigen naar het westen. Ten oosten van Harmelen moet de Heldam weer hebben aangesloten op de Oude Rijn. De Heldam heeft zodoende een ca. 4 km lange en zo'n 750 m brede stroomrug achtergelaten. De Romeinen kozen er voor om dit tracé als onderdeel van de limes te gebruiken en niet de noordelijker gelegen Oude Rijn. Het castellum op de Hoge Woerd was gesitueerd op het punt waar de stroomrug van de Heldam zich afsplitste van de stroomrug van de Oude Rijn. Ook het dorp De Meern zou later op dit strategische punt ontstaan. In 1997 werd de Romeinse weg ontdekt op deze smalle stroomrug van de Heldam.

Het onderzoeksterrein is gesitueerd op de stroomrug van de Oude Rijn, direct ten noorden van De Meern. Op dit punt is deze stroomrug zo'n 1,5 km breed. Het onderzoeksterrein ligt 500 m ten noorden van de zuidgrens van de stroomrug. De Heldam moet in de directe omgeving van het huidige onderzoeksgebied zijn weg naar het zuiden hebben gezocht over de stroomrug van de Oude Rijn, richting het zuidelijker gelegen castellumterrein. Het onderzoeksterrein kent een maaiveldhoogte die ligt tussen de 0,7 m+ en de 1,2 m+NAP. De 28 proefsleuven beslaan in totaal een gebied van ca. 700 bij 330 m.

2.2 Historische achtergrond

Kort voor het begin van de jaartelling deden de Romeinen de eerste maal van zich spreken in onze contreien. Na diverse pogingen om ook

de noordelijk gelegen gebieden te veroveren, werd in 47 na Chr. definitief besloten de Rijn als noordelijke grens (limes) van het Romeinse Rijk te hanteren. Langs de limes kwamen diverse kleinere militaire forten (castella) te liggen. Vanwege de wens snel troepen en materieel te kunnen transporteren langs de rijksgrens, werden de castella met elkaar verbonden door een zorgvuldig aangelegde en onderhouden weg. Rond een castellum ontstond in de loop van de tijd een burgerlijke nederzetting (vicus), waar handelaren en ambachtslieden goederen en diensten aan de Romeinse soldaten aanboden. Ook zullen de vrouwen en kinderen van de in het castellum gelegeerde soldaten er hebben gewoond.

Ten noorden van de bebouwde kom van De Meern ligt een gebied dat wordt aangeduid als de Hoge Woerd. Deze plek, die vanwege de opvallende verhoging in het landschap zijn naam eer aandoet, is de locatie van een Romeins castellum. De Hoge Woerd staat dan ook reeds vanaf de zestiende eeuw bekend als een vindplaats van Romeinse oudheden. Inmiddels hebben er diverse kleine opgravingen plaatsgevonden die een klein deel van het castellum zichtbaar hebben gemaakt (o.a. Kalee en Isings 1980). De belangrijkste informatie over het gebied van Leidsche Rijn in de Romeinse periode is de laatste jaren echter verkregen uit het onderzoek van de in 1997 ontdekte weg met alle daaraan gekoppelde fenomenen. Deze weg is inmiddels op diverse plekken onderzocht, waardoor er meer bekend is geworden over de manier waarop de Romeinen hun kennis van het Nederlandse landschap hebben aangewend bij het ontwerp en de constructie van de weg. De constructiewijze van de weg was afhankelijk van de bodemgesteldheid en verschilde daarom per plek en per periode. Er is vooralsnog niets bekend over de constructie van de weg direct na het ontstaan van de castella in 47 na Chr. In Leidsche Rijn wordt de weg pas voor de eerste maal tastbaar in 89/90 na Chr. De weg werd op de hogere delen van de stroomrug aangelegd als een ca. 5 m brede grindbaan met aan weerszijden een greppel. Op de lagere delen van de stroomrug en op de punten waar de weg was gesitueerd in het komgebied, was deze gelegen op een laag dijklichaam, al dan niet met een bermbeschoeiing van zacht hout. In 99/100 na Chr. werd de weg voor de eerste maal onderworpen aan een grootschalige onderhoudscampagne, waarbij het dijklichaam over grote afstand werd voorzien van eikenhouten bermbeschoeiingen. De weg werd ingepakt in een zwaar kistwerk van palen en planken, afgedekt door rietbundels waarop het eigenlijke grindplaveisel rustte. In de jaren 124/125 na

Chr. vonden er voor de tweede maal grootschalige onderhoudswerkzaamheden plaats. De weg bleef in gebruik tot waarschijnlijk in de tweede helft van de derde eeuw. Na het midden van de derde eeuw hebben de Romeinen hun versterkingen aan de Rijngrens moeten verlaten, toen het Romeinse Rijk door politieke oorzaken in verval raakte. Ook voor het castellum op de Hoge Woerd mag rond deze tijd een sterke afname van de bewoning worden verondersteld. In de vroege Middeleeuwen werd de stroomrug van de Oude Rijn slechts marginaal bewoond.

Pas vanaf de twaalfde eeuw nam de bewoning sterk toe en werden er de eerste kastelen en riddershofsteden gebouwd. Aan het einde van de twaalfde eeuw was waarschijnlijk de gehele stroomrug in cultuur gebracht en vond er steeds vaker bewoning in de aangrenzende komgebieden plaats. Alhoewel het huidige onderzoeksgebied in deze late Middeleeuwen dus ongetwijfeld als landbouwgrond in gebruik geweest zal zijn, bestaan er weinig directe aanwijzing om er daadwerkelijke bewoningssporen uit deze periode te verwachten

3 Doel van het onderzoek en methode

3.1 Doelstelling van de proefonderzoeken

LR10

De proefonderzoeken LR10 en LR11 komen voort uit concrete aanwijzingen voor het bestaan van archeologische resten op de bewuste percelen. In het geval van LR10 had de proefsleuf tot doel de vermoedens van de fysisch-geograaf te controleren. In twee van zijn boringen meende hij op een diepte van 1,4 tot 1,5 m onder maaiveld mogelijke fosfaatafzettingen aangetroffen te hebben. De zuidelijkste van de twee boringen bleek uiteindelijk net binnen de begrenzing van het IJzertijd/Romeinse monument te liggen. De grote diepte waarop de mogelijke fosfaatafzettingen werden aangetroffen, leidde tot de veronderstelling dat er eventueel sprake zou kunnen zijn van een Bronstijd-nederzetting. Vandaar dat het aanleggen van een proefsleuf noodzakelijk werd geacht. Mochten er inderdaad archeologische sporen aangetroffen worden, dan dienden aard, datering, verspreiding en conserveringstoestand daarvan nader bepaald te worden. Zonodig konden hiertoe meerdere proefsleuven worden aangelegd. Op basis van de verzamelde gegevens diende er vervolgens een beslissing genomen te worden omtrent de eventuele toekomstige bescherming of opgraving van de sporen.

LR11

In het geval van LR11 had het aanleggen van de proefsleuf tot doel de eventuele aanwezigheid van een deel van het Romeinse grafveld op het perceel achter 't Zand 32c vast te stellen. Indien er graven werden aangetroffen, dienden door middel van dit proefonderzoek wanneer mogelijk de begrenzing van het grafveld, de conserveringstoestand van de graven en de dichtheid van de archeologische sporen vastgesteld te worden. Op basis van deze gegevens zou vervolgens een beslissing genomen moeten worden omtrent een eventuele toekomstige bescherming of opgraving van dit deel van het grafveld.

LR16

Na het voltooien van de proefonderzoeken van LR10 en LR11 bleef er nog een groot gebied tussen het Groot Archeologiepark en 't Zand over waarover in archeologisch opzicht niet veel bekend was. Het proefonderzoek LR16 had enerzijds tot doel de Romeinse vondstplek van de RAAP-kartering (catalogusnummer 45) nader te onderzoeken en anderzijds de overige percelen te controleren op het bestaan van archeologische sporen. Hierbij diende met name gelet te worden op de

eventuele aanwezigheid van overblijfselen van de Romeinse weg tussen de castella in De Meern en dat in Utrecht. Mocht deze weg inderdaad aangetroffen worden, dan konden er hierlangs nog meer Romeinse sporen verwacht worden. Indien er archeologische sporen aanwezig waren, dan dienden hiervan aard, datering, verspreiding en conserveringstoestand vastgesteld te worden, op basis waarvan besloten zou moeten worden eventueel tot bescherming over te gaan of een definitieve opgraving uit te voeren. Daarnaast had LR16 tot doel te controleren of er zich sporen van de IJzertijd/Romeinse nederzetting buiten de westelijke grens van het Groot Archeologiepark bevonden.

3.2 Methode van proefonderzoek

Alle drie de proefonderzoeken bestonden uit het aanleggen van sleuven van 2 of 4 m breedte (afb.5). In het geval van LR10 en LR11 was de locatie van de proefsleuf door externe factoren bepaald, terwijl de sleuven van LR16 grotendeels willekeurig waren gesitueerd.

LR10

Ter controle van de twee boringen met fosfaat werd besloten in eerste instantie één 2 m brede sleuf aan te leggen op de plek van de boringen. Er werd één vlak aan gelegd, gelegen op de diepte waarop in de boringen het vermeende fosfaat was waargenomen (ca. 1,5 m onder maaiveld). Als er archeologische sporen gevonden zouden worden, was het mogelijk door het aanleggen van nog meer proefsleuven extra informatie te vergaren. Aan de zuidzijde grensde de proefsleuf nagenoeg aan het IJzertijd/Romeinse monument. Zo bood de proefsleuf tevens de gelegenheid te toetsen of de begrenzing van dit archeologische monument op dit punt ruim genoeg was. Uiteindelijk werden er afgezien van (sub)recente greppels en twee restgeulen geen archeologische sporen aangetroffen. Aangezien de restgeulen niet in verband gebracht konden worden met een bekend nederzettingsterrein, werden deze slechts op vlakniveau waargenomen, maar zijn ze niet nader onderzocht. Van de profielen van de proefsleuf werd slechts een klein deel gedocumenteerd. Er zijn geen monsters genomen.

LR11

De 4 m brede sleuf van LR11 had tot doel de aanwezigheid van een deel van het Romeinse grafveld - dat ten zuiden van het huidige onderzoeksgebied was aangetroffen - op Utrechts grondgebied te controleren. Vandaar dat de sleuf langs de zuidgrens van het bewuste perceel kwam te liggen, zo dicht mogelijk bij de waargenomen crematiegraven. De sleuf had een lengte van ca. 98 m. Aangezien bij het proefon-

derzoek van het grafveld diverse graven pas op een dieper tweede vlak tevoorschijn kwamen, werd besloten ook in de sleuf van LR11 met twee vlakken te werken. Het eerste vlak lag op een hoogte van 0,31 m+ tot 0,64 m+NAP. Aangezien de onderkant van de aangetroffen crematiekuilen lag op een diepte van ca. 0,40 m+ NAP was een tweede vlak noodzakelijk. Dit vlak lag tussen de 0,05 m+ en de 0,31 m+NAP. Aangezien er slechts twee onduidelijke archeologisch sporen werden aangetroffen werd het niet zinvol geacht het gehele profiel van de sleuf te bestuderen. Er werd dan ook slechts een klein deel van het profiel getekend. Omdat er in deze sleuf geen sporen van het grafveld werden waargenomen, werd een noordelijker gelegen tweede sleuf niet nodig geacht. Er zijn tijdens dit onderzoek geen monsters genomen.

LR16

In totaal dienden er zeven percelen tussen Groot Archeologiepark en 't Zand onderzocht te worden, waarvan er één reeds gedeeltelijk was onderzocht tijdens LR11. Uiteindelijk werden er 24 sleuven van 2m breedte en één sleuf van 7 m breedte en een totale lengte van 2618 m aangelegd. Van één sleuf (sleuf 8) werd behalve het vlak eveneens een deel van het profiel gedocumenteerd. Van drie sleuven (de sleuven 9, 10 en 11) werd slechts een profiel getekend, aangezien het vlak geen informatie bevatte. Voor een deel van de proefsleuven was de ligging door externe factoren bepaald. Bij het aanleggen van de sleuven werd besloten te beginnen op het noordwestelijke perceel (de sleuven 1, 2, 3, 6, 7, 9, 10 en 11). Van alle onderzochte percelen strekt dit perceel zich het verst uit richting het westen en bood daarom de grootste kans de Romeinse weg aan te treffen. Van deze weg werd echter geen spoor waargenomen. In drie sleuven aan de westzijde van dit perceel (de sleuven 1, 2 en 6) werd echter wel een Romeinse greppel waargenomen die met deze weg van doen zou kunnen hebben. Vandaar dat er een 7 m brede sleuf (sleuf 4) werd aangelegd tussen de twee proefsleuven waarin deze greppel was waarge-

nomen (sleuf 1 en 2). In deze dwarssleuf werden echter geen aanwijzingen voor het bestaan van de Romeinse weg aangetroffen. Daarom werd later de westelijker gelegen sleuf 10 aangelegd, waarin de Romeinse weg echter eveneens niet werd aangetroffen.

Op het meest oostelijke perceel van het onderzoeksgebied werd drie sleuven aangelegd langs de rand van het archeologisch monument (de sleuven 17, 18 en 19). Hierdoor werd het mogelijk vast te stellen of de gehanteerde grens van het monument op dit punt niet te krap was. Op een van de middelste percelen werd een proefsleuf (sleuf 8) aangelegd, waarin sporen werden waargenomen van de Romeinse vindplaats die door RAAP (catalogusnummer 45) in kaart was gebracht. Vervolgens werden er op dit bewuste perceel drie sleuven aangelegd (de sleuven 13, 14 en 15) om de begrenzing van deze vindplaats vast te stellen. Bij de situering van de sleuven op de overige vier percelen van dit proefonderzoek werd slechts gelet op een zo breed mogelijke spreiding over het te onderzoeken gebied (de sleuven 5, 12, 16, 20, 21, 22, 23, 24 en 25).

Nadat het proefonderzoek voltooid was, is er gedurende drieënhalve dag nader onderzoek verricht naar de aangetroffen sporen. Allereerst werd er een opgravingsput aangelegd aan de westzijde van het perceel met de Romeinse vindplaats (sleuf 26). Op dit perceel waren in vier proefsleuven sporen aangetroffen die betrekking hebben op de Romeinse vindplaats van RAAP. Het onderzoek van deze put (ca. 15 bij 20 m) duurde twee dagen. De laatste anderhalve dag van dit proefonderzoek is besteed aan het onderzoeken van diverse greppels. Op het centrale gedeelte van het onderzoeksgebied werden in enkele sleuven diverse greppels van een onbekende ouderdom aangetroffen. De greppels vertoonden een opvallende oriëntatie, die afwijkt van de gebruikelijke postmiddeleeuwse perceeleringssystemen. Aangezien gedurende dit laatste onderzoek de ouderdom van de greppels echter steeds twijfelachtiger werd, werd er besloten het onderzoek niet langer voort te zetten.

4 Resultaten van de proefonderzoeken

4.1 Proefonderzoek LR10

In de 116 m lange en 2 m brede sleuf die op het noordoostelijke perceel werd gegraven, werden zeven (sub)recente greppels en twee restgeulen aangetroffen (afb. 6). De greppels hebben alle een zelfde noordoost-zuidwest oriëntatie. De greppels hebben een onderlinge afstand die ligt tussen de 10 en de 15 m. Slechts de twee zuidelijkste greppels kennen een kleinere onderlinge afstand, te weten 4 m. Uit twee greppels komen aardewerkscherven, die duiden op een recente datering. Het is aannemelijk dat alle greppels uit deze periode dateren.

De noordelijkste 2m van het vlak bestaat uit een donkergrijze, zware klei. Deze klei moet zeer waarschijnlijk worden toegeschreven aan de laatmiddeleeuwse restgeul van de Oude Rijn. Tot aan het einde van de jaren '50 van de twintigste eeuw liep er een brede sloot door het hart van de verlandde restgeul van de Oude Rijn. Alhoewel bij de ruilverkaveling aan het einde van dit decennium deze sloot over grote afstand verdween, bleven delen ervan bestaan. De sloot die 3 m ten noorden van de proefsleuf van LR10 is gesitueerd, is zo'n deel van deze greppel door het hart van de restgeul van de Oude Rijn. Het in de proefsleuf waargenomen kleipakket vormt de zuidelijke begrenzing van deze restgeul, die in de twaalfde eeuw verlandde.

afb. 6

Alle-sporenkaart van LR10. Afgezien van diverse subrecente greppels werden er twee restgeulen aangetroffen. De noordelijke restgeul is de twaalfde-eeuwse restgeul van de Oude Rijn, waarvan het bestaan op deze plek reeds bekend was. De veel kleinere geul aan de zuidkant van de sleuf was niet bekend. De datering van deze geul is niet bekend, maar moet vermoedelijke tussen de late IJzertijd en de twaalfde eeuw na Chr. geplaatst worden. Er werd geen spoor van de (mogelijke Bronstijd)nederzetting gevonden, die de fysisch-geograaf hier aangetroffen meende te hebben.

Legenda:

restgeulen

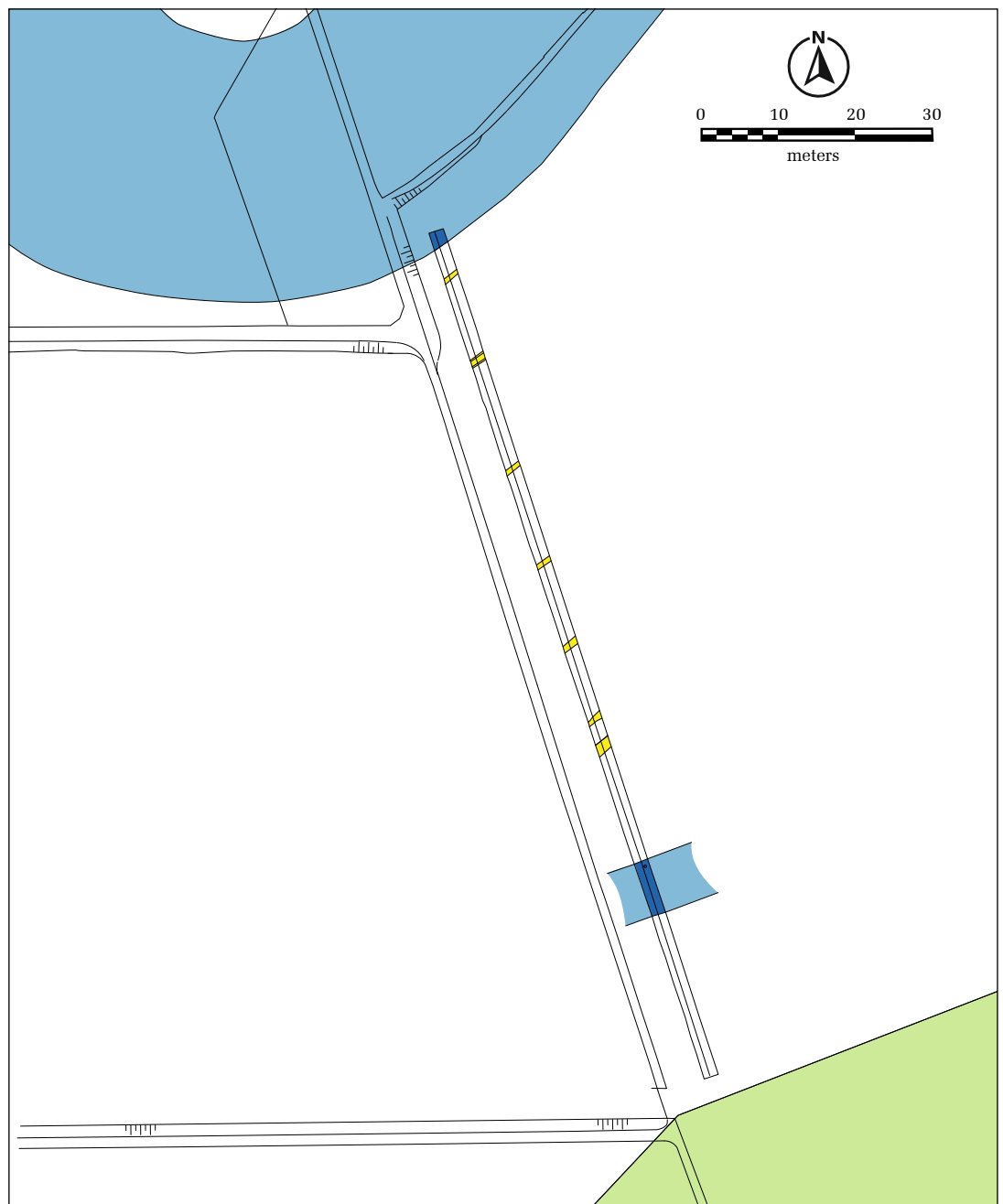
ligging 12e-eeuwse
restgeul Oude Rijn

Groot Archeologiekamp
(Amaliapark)

(sub-) recente greppels

Zo'n 92 m zuidelijker werd een tweede restgeul aangetroffen, waarvan het bestaan niet bekend was. De restgeul had op vlakniveau een breedte van 7,25 m. Gezien de diepe ligging van het vlak zal de geul op maaiveldhoogte zo'n 13 m breed zijn geweest. Gezien deze geringe breedte zal de geul een zijtak van een hoofdgeul of een crevassegeul zijn geweest. De vulling van de geul bestond uit grijs zand met kleibanen en verspoelde natuurlijke houtresten. Vanwege de geringe breedte van de proefsleuf was de richting van de restgeul niet met zekerheid vast te stellen, maar deze lijkt min of meer oost-west georiënteerd te zijn geweest. Uit de vulling van de restgeul komt dierlijk botmateriaal; er werden geen aardewerkscherven aangetroffen. Aan de noordzijde van de restgeul werd een ingeslagen houten paaltje gevonden. Het aangetroffen fragment had een lengte van 13 cm en een diameter van 6,5 cm. Het paaltje was aangepunt en moet - in tegenstelling tot het verspoelde hout in de vulling van de restgeul - doelbewust zijn ingeslagen. Vanwege het ontbreken van aardewerkscherven in de vulling van de restgeul is de datering ervan onbekend. De aanwezigheid van het aangepunte en ingeslagen paaltje en het dierlijke botmateriaal duidt op menselijke activiteit en waarschijnlijk ook bewoning in de omgeving van de restgeul op een moment dat deze actief was. Aangezien er in de Bronstijd en vroege IJzertijd zeer weinig bewoning is geweest op dit deel van de stroomrug van de Oude Rijn, lijkt een datering in de late IJzertijd of later het meest aannemelijk. Gezien het verdwijnen van de Oude Rijn in de twaalfde eeuw na Chr. moet ook deze geul waarschijnlijk vóór deze eeuw gedateerd worden.

Afgezien van de subrecente sloten en de twee restgeulen werden er geen archeologische sporen aangetroffen in de proefsleuf van LR10. Bovendien werd er in het vlak geen fosfaat waargenomen. Hierdoor rijst er de vraag omtrent de juistheid van de interpretatie van boringen van de fysisch-geograaf. De zuidelijkste van de twee boringen valt net binnen de grenzen van het archeologische monument en zou dus inderdaad fosfaat kunnen bevatten. Voor de noordelijke boring valt een dergelijke verklaring echter niet te geven. Mogelijk werd de boring in de vulling van één van de subrecente sloten gezet; mogelijk is echter ook dat de boring niet juist werd geïnterpreteerd. Van een (Bronstijd)nederzetting is in ieder geval geen sprake.

Aan de zuidzijde van de proefsleuf van LR10 werden geen sporen aangetroffen die in verband staan met het IJzertijd/Romeinse monument. Hieruit mag worden geconcludeerd dat de sporen van de IJzertijd/Romeinse nederzetting ruim binnen de grenzen van het archeologische monument vallen.

4.2 Proefonderzoek LR11

Dit onderzoek bestond uit het aanleggen van een 4 m brede en 98 m lange sleuf in de zuidwest-hoek van het zuidwestelijke perceel (afb. 4 en 7). Vanwege de aanwezigheid van een betonnen bak had de sleuf een onderbreking van ca. 4 m. Het eerste vlak bestaat uit een grijsbruin zavelpakket. Aan de westzijde van dit vlak 1 bevinden zich twee sporen (afb. 8). Het meest westelijke spoor wordt gevormd door de onderkant van (vermoedelijk) een greppel of lange kuil met een noordoost-zuidwest oriëntatie. Dit spoor had

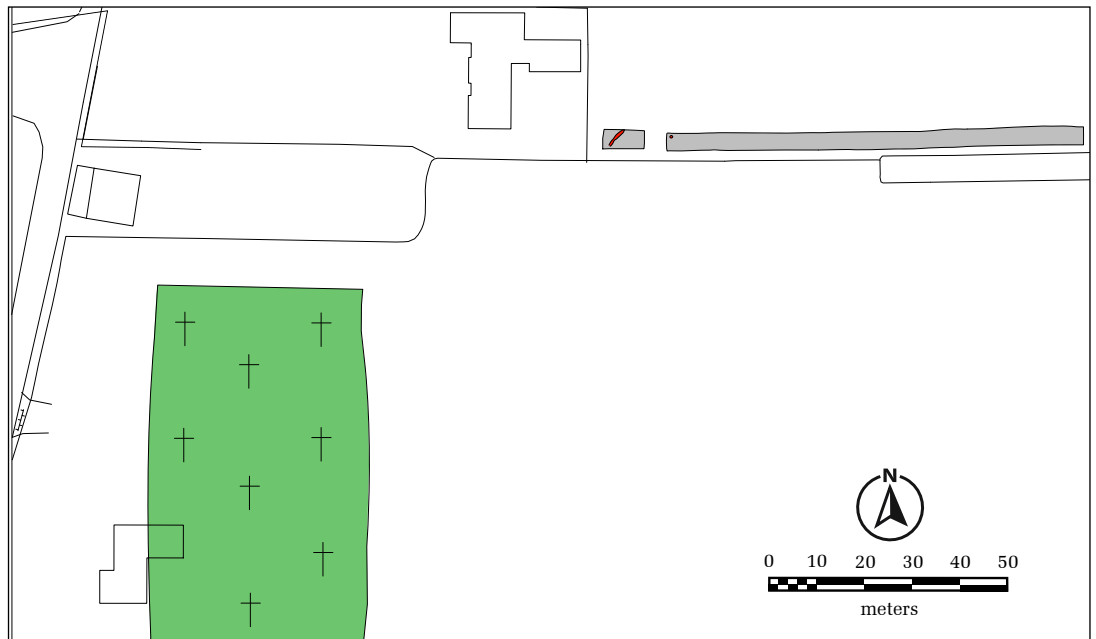
afb. 7

Foto van de proefsleuf van LR11 (vlak 1) vanuit uit westen. Deze sleuf bevatte slechts twee ondateerbare grondsporen.

Van het Romeinse crematiegrafveld werd geen spoor aangetroffen.

afb. 8

Alle-sporenkaart van LR11. Van het Romeinse grafveld op het perceel ten zuiden van het onderzoeksgebied werd in de sleuf van LR11 geen spoor aangetroffen. Kennelijk valt de noordelijke begrenzing van dit grafveld nog binnen dit zuidelijk gelegen perceel. Aan de westzijde van de sleuf van LR11 werden twee ondateerbare sporen gevonden, waaronder een klein (paal?)kuiltje.

Legenda:

Romeins grafveld

sleuf LR 11

ondateerbare sporen

een diepte van 10 cm onder het niveau van vlak 1, wat neerkomt op een diepte van ca. 60 cm onder huidig maaiveld. Er komt geen materiaal uit de vulling van dit spoor, zodat de datering ervan niet duidelijk is. Direct ten oosten van de betonnen bak werd een klein (paal?)kuiltje aangetroffen met een diameter van 40 cm en een diepte van 18 cm onder vlakniveau. Ook de datering van dit spoor is niet duidelijk. De rest van vlak 1 leverde geen archeologische sporen op.

Vervolgens werd er een tweede vlak aangelegd. Tijdens het verdiepen van vlak 1 naar vlak 2 en op dit vlak 2 zelf - dat aanzienlijk dieper lag dan de onderkant van de waargenomen crematiekuilen op het perceel ten zuiden van het onderzochte perceel - werd geen enkel spoor waargenomen. De crematiegraven van het grafveld waren veelal in slechte staat en waren vaak gedeeltelijk verdwenen in de bouwvoor. Toch lijkt het weinig aannemelijk te veronderstellen, dat op het thans onderzochte perceel eveneens crematiegraven hebben gelegen, die volledig zijn opgenomen in de bouwvoor. In dat geval zouden de onmiskenbare en opvallende witte crematieresten tijdens het aanleggen van één van de beide vlakken waargenomen moeten zijn. Het lijkt eveneens onwaarschijnlijk dat de proefsleuf exact op een open plek in het grafveld is gesitueerd en dat de crematiegraven zich ten noorden van de sleuf verder zouden uitstrekken. De noordelijke begrenzing van het Romeinse grafveld moet zich ten zuiden van het thans onderzochte perceel bevinden.

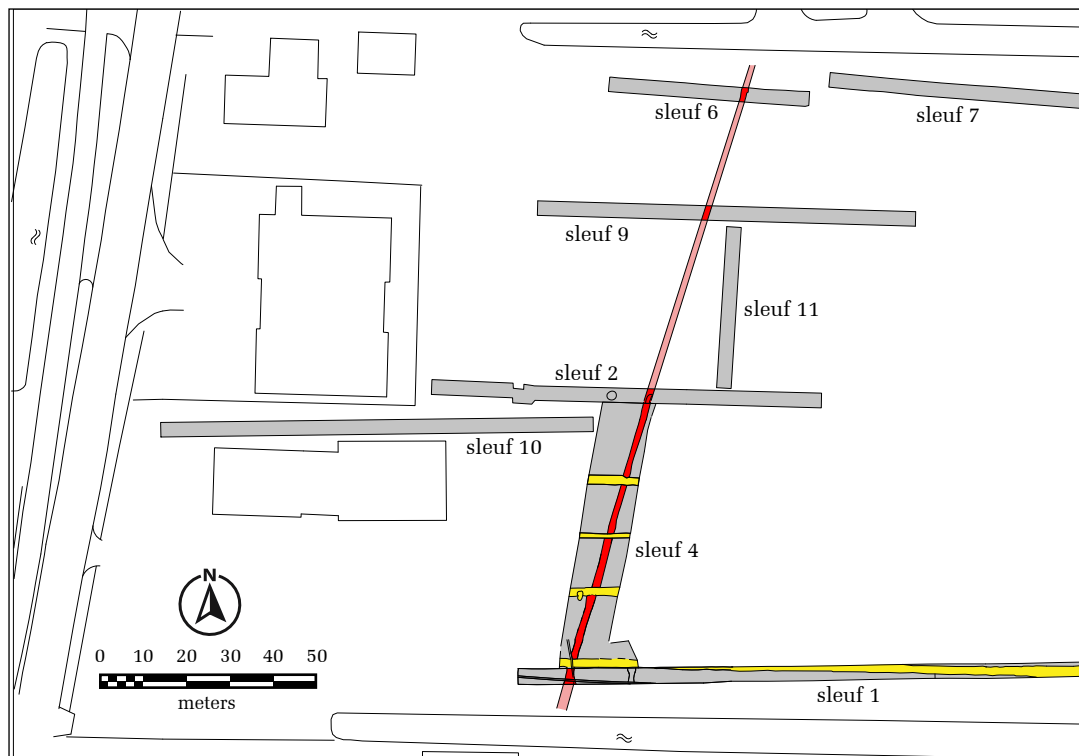
4.3 Proefonderzoek LR16

De resultaten van de 26 sleuven van dit proefonderzoek kunnen in vier worden onderverdeeld, te weten een Romeinse greppel op het

westelijke perceel, een depressie met Romeins materiaal op het middelste perceel, één of meerdere greppelsystemen in het centrale gedeelte van het opgravingsterrein en een restgeul op het westelijke perceel.

4.3.1 Een Romeinse greppel

In het westelijk deel van de eerste sleuf die werd aangelegd op het westelijke perceel (sleuf 1) leken - afgezien van een (sub)recente greppel - twee archeologische sporen zichtbaar te zijn (afb. 9). Vanwege de geringe breedte van de proefsleuf was het niet mogelijk de aard van deze sporen met zekerheid vast te stellen, maar er leek sprake te zijn van twee parallelle greppels met een tussenafstand van zo'n 6,5 m en een noord-zuid oriëntatie. Hierdoor ging de gedachte al snel uit naar de Romeinse weg, waarbij de twee greppels de bermgreppels vormden en het eigenlijke weglichaam daartussen was verdwenen. Vervolgens werd 38 m noordelijker sleuf 2 aangelegd, waarin op een zelfde hoogte eveneens twee sporen werden aangetroffen, te weten een ronde kuil en een greppel-achtig spoor. Vervolgens werd er tussen beide sleuven een dwarssleuf gegraven ter hoogte van de sporen (sleuf 4). Het oostelijke spoor uit sleuf 1 bleek een natuurlijk verschijnsel te zijn. Het tweede spoor uit deze sleuf bleek een greppel te zijn, die aansloot op één van de twee sporen in sleuf 2. Deze greppel, die werd versneden door vier (sub)recente greppels en twee kabelsleuven, kende bovenin een opvallend blauw/grijze kleivulling. De greppel had een diepte van 30 tot 40 cm onder vlakniveau, wat neerkomt op een diepte van zo'n 1,05 m onder huidig maaiveld (afb. 10). De greppel vertoonde een opvallende smalle uitstulping onderin, die als een schopsteek geïnterpreteerd lijkt te moeten worden. Voor zover blootgelegd

afb. 9

Alle-sporenkaart van het westelijk perceel van LR16. Het belangrijkste spoor is een Romeinse greppel. Op basis van een kruik in de vulling van de greppel, wordt deze gedateerd rond 100 na Chr. Wanneer de greppel in een rechte lijn wordt doorgetrokken in zuidelijke richting, komt deze uit bij de noordelijke poort van het castellum op de Hoge Woerd. Wanneer de greppel in een rechte lijn wordt doorgetrokken in noordelijke richting, komt deze uit bij een Romeinse vindplaats achter de bloemenveiling aan de Verlengde Vleutense Weg. Mogelijk splitste op dit punt de Heldam af van de Oude Rijn. Mogelijk heeft de greppel onderdeel gevormd van een perceleringssysteem langs de Romeinse weg. Deze Romeinse weg moet in dat geval in de directe omgeving van of onder de huidige weg 't Zand worden gezocht.

Legenda:

- Romeinse greppel
- reconstructie Romeinse greppel
- post-middeleeuwse sporen
- Proefsloten

werd de greppel volledig uitgeschaafd met als doel dateerbaar materiaal te vinden. Uiteindelijk werden er op de bodem van de greppel ca. 38 scherven van een Romeinse kruik gevonden (afb. 11 en 18). De kruik is voor meer dan de helft aanwezig, heeft een driedig oor en moet gedateerd worden rond 100 na Chr.

Vanwege de relatieve compleetheit van de kruik lijkt het weinig aannemelijk dat deze door opspit in een post-Romeinse greppel terecht is gekomen. De greppel moet daarom eveneens in de Romeinse tijd gedateerd worden. Er werd een nieuwe sleuf aangelegd in de noordwest-hoek van het perceel om de controleren of de Romeinse greppel ook hier was waar te nemen (sleuf 6). De greppel met zijn herkenbare blauw/grijze kleivulling werd hier inderdaad aangetroffen. Wanneer de greppel vervolgens in een rechte lijn wordt verlengd in zuidelijke en noordelijke richting, krijgt de oriëntatie van de greppel meer betekenis. Richting het zuiden blijkt de greppel exact in het midden van de noordelijke grens van het ca. 500 m zuidelijker gelegen castellumterrein uit te komen. Met andere woorden, in deze reconstructie verlaat de greppel het castellumterrein exact bij de noordelijke poort, waar eveneens de weg het castellum moet hebben verlaten. Richting het noorden komt de greppel uit bij een terrein dat reeds vanaf 1927 bekend staat als een vindplaats van vele Romeinse vondsten (RAAP-catalogusnummer 25). Mogelijk heeft de Heldam zich op deze plek afgesplitst van de hoofdgeul van de Oude Rijn. Deze vondstplek, vooralsnog de belangrijkste

Romeinse vindplaats tussen het castellum op de Hoge Woerd en dat in Utrecht, is inmiddels tot beschermd archeologisch monument verklaard. In 1999 heeft er op dit perceel een proefonderzoek plaatsgevonden, met als doel de archeologische resten op en rond het beschermde monument aan een waardering te onderwerpen (Gazenbeek en Polak 1999). Het is goed mogelijk, dat de Romeinse weg die beide castella verbond, via deze Romeinse vindplaats liep. De ligging van de Romeinse greppel tussen deze Romeinse vindplaats en het castellumterrein op de Hoge Woerd lijkt een direct of indirect verband van deze greppel met de Romeinse weg te suggereren.

De greppel lijkt echter niet een bermgreppel van de Romeinse weg te zijn. Mogelijk maakte de greppel deel uit van een perceleringssysteem dat zich (aan weerszijden?) parallel aan de weg uitstreckte. In dat geval lijkt de weg zelf meer in westelijke richting gezocht te moeten worden. Vandaar dat er een nieuwe sleuf werd aangelegd achter de schuur van 't Zand 32 (sleuf 10). Deze sleuf, waarvan het zuidprofiel werd gedocumenteerd, strekte zich uit tot ca. 9 m ten oosten van 't Zand. Er werd echter geen spoor van de Romeinse weg aangetroffen. Het was daarom aannemelijk dat de weg zich ten westelijker dan sleuf 10 bevond. In het voorjaar van 2003 heeft er een proefonderzoek plaatsgevonden op het perceel ten westen van 't Zand (IJtsma in prep.) Op dit perceel werd echter geen spoor van de Romeinse weg aangetroffen. Mogelijk heeft deze gelegen onder de huidige weg 't Zand.

afb. 10

Profiel over de Romeinse greppel aan de zuidzijde van sleuf 1. De greppel heeft een maximale breedte van 1,75 m en een diepte van 75 cm onder de bouwvoor. Aan de onderzijde heeft de greppel over de gehele waargenomen lengte een opvallend strakke uitstulping, waarin waarschijnlijk een schopsteek herkend kan worden.

4.3.2 Een depressie met Romeins materiaal

De Romeinse vondstplek van de RAAP-kartering uit 1993 (catalogusnummer 45) was gelegen op het middelste perceel van het onderzoeksgebied. Op dit perceel werd sleuf 8 aangelegd, die gedeeltelijk over deze vindplaats heen lag (afb. 12). Aan de westzijde van het vlak van deze sleuf werd over een lengte van 36 m een pakket van grijze zware klei met een grote concentratie materiaal uit de Romeinse periode aangetroffen. Dit materiaal bestond uit vele kleine aardewerscherven, dakpanfragmenten en enkele kleine fragmenten tufsteen. Vanwege de fragmentarische staat van de aangetroffen materialen deed dit vuile kleipakket denken aan een loopniveau. Om meer duidelijkheid te krijgen werd het noordprofiel van deze sleuf onderzocht. Het grijze kleipakket bleek de onderste vullingslaag van een depressie te zijn en had een dikte van 20 tot 30 cm (afb. 13). Deze depressie had een maximale diepte van 1m onder huidig maaiveld. Het onderste kleipakket bevatte over de gehele lengte vele kleine fragmenten aardewerk, maar vertoonde wel drie duidelijke concentraties (afb. 14). De opvulling van de depressie boven de vuile kleilaag bestond uit twee bruine kleilagen. De onderste van deze twee lagen bevatte nog enkele Romeinse scherven, dakpanfragmenten en houtskoolspikkels. De bovenste vullingslaag van de depressie was een schone kleilaag. De depressie lag in een pakket bruine klei. Bij het verdiepen van het profiel werden er in deze bruine kleilaag onder de depressie fragmenten van vijf aangepunte, ingeslagen houten paaltjes gevonden, evenals enkele mogelijke afdrucken van houten paaltjes. De paaltjes vertoonden een duidelijke clustering met een noord-zuid oriëntatie. De paaltjes moeten zijn

ingeslagen toen de depressie openlag, voor het ontstaan van de vuile kleilaag.

Vervolgens werden er drie sleuven aangelegd om de dimensies van het vuile grijze kleipakket te bepalen. Aan de westzijde van de zuidelijk gelegen sleuf 13 werd de grijze kleilaag eveneens aangetroffen, waarin ditmaal echter slechts twee kleine scherven werden gevonden. Van sleuf 14 bestond slechts de zuidelijke 2 m uit het grijze kleipakket. Het vlak van sleuf 15 tenslotte bestond volledig uit klei. Deze klei was echter anders van kleur dan de opvallende grijze klei in sleuf 8 en 13 en het is niet duidelijk of deze moet worden toegeschreven aan de depressie. Tenslotte werd aan de westzijde van de zuidelijker gelegen sleuf 23 eveneens een grijs kleipakket aangetroffen. Mogelijk moet deze tot dezelfde depressie gerekend worden.

Na afloop van het proefonderzoek werd er een sleuf van ca. 15 bij 20 m aangelegd op het punt waar sleuf 8, 14 en 15 aan elkaar grensden (sleuf 26). Het doel hiervan was enerzijds de omvang en de oriëntatie van de depressie vast te stellen en anderzijds te controleren of er zich behalve de paaltjes nog meer sporen onder de depressie bevonden. In de sleuf werd de noordgrens van de depressie aangetroffen. Deze grens had een noordoost-zuidwest oriëntatie. In de grijze klei van de depressie bevond zich een kleine hoeveelheid aardewerscherven en dakpanfragmenten. Onder deze kleilaag werden wederom enkele kleine aangepunte houten paaltjes aangetroffen, evenals een mogelijke paalkuil. Het merendeel van de aardewerscherven uit de depressie dateert uit de tweede helft van de tweede eeuw. Slechts enkele scherven moeten vóór 150 na Chr. worden gedateerd, terwijl er tevens enkele scherven werden aangetroffen uit de eerste helft van de derde eeuw.

Afb. 11
Alle-sporenkaart van de centrale percelen van het onderzoeksgebied van LR16. De ondiepe, met Romeins materiaal gevulde depressie heeft vermoedelijk een noord-oost-zuidwest oriëntatie. Mogelijk is de depressie een overblijfsel van een verlandde Romeinse restgeul. Onderin de vulling van de depressie werden diverse ingeslagen, aangepunte zachthouten paaltjes aangetroffen. De functie hiervan is niet bekend. Rondom de depressie werden diverse greppels aangetroffen. De ouderdom hiervan is niet bekend. Twee greppels ten westen van de depressie bevatten enkele Romeinse scherven en zouden daarom uit de Romeinse tijd kunnen stammen.

Legenda:

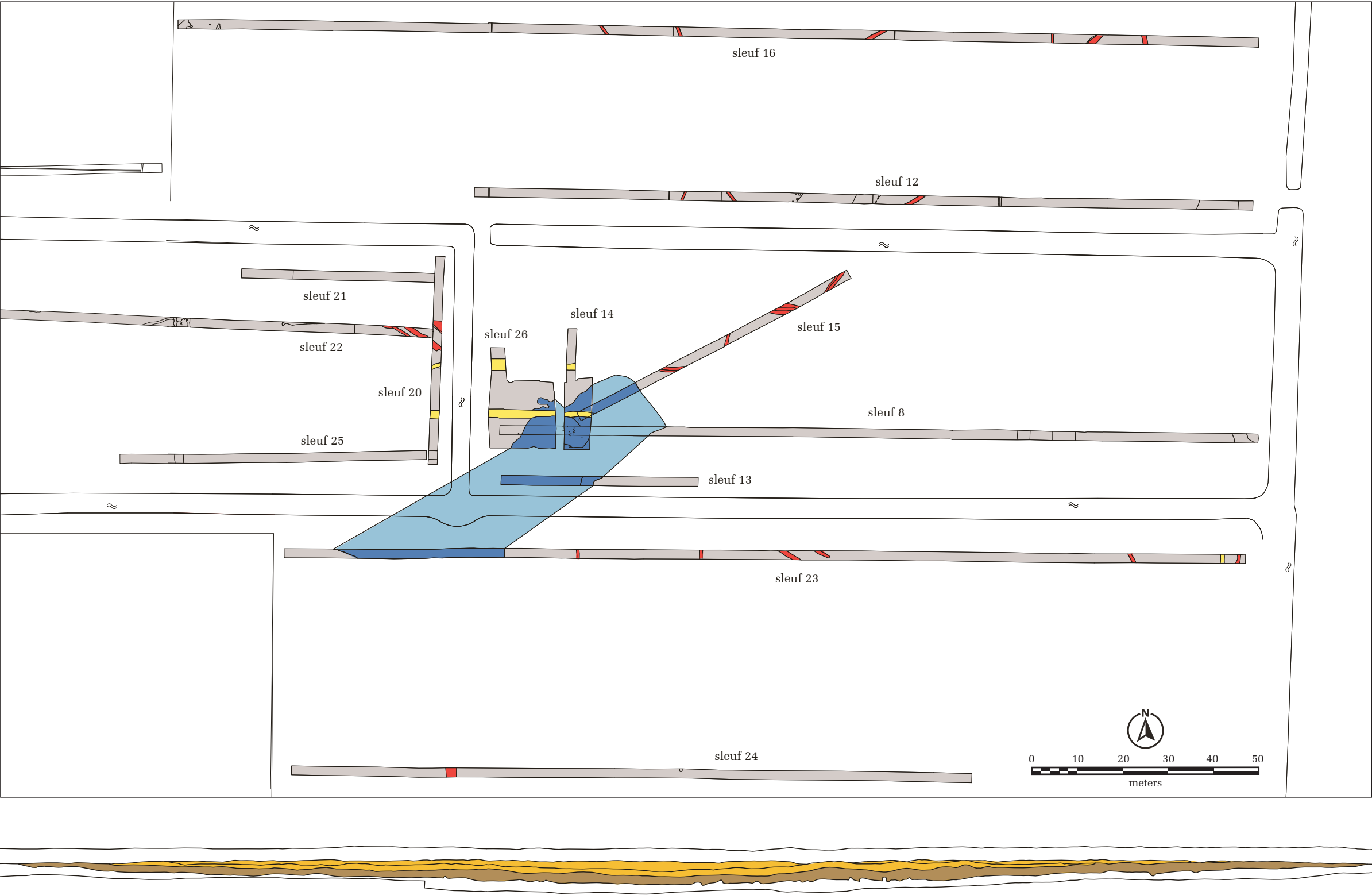
waargenomen depressie

reconstructie depressie

ongedateerde greppels

(sub)recente greppels

proefsleuf

afb. 12
Profiel over de depressie met Romeins materiaal (detail van noordprofiel sleuf 8). De ca. 18 m brede depressie werd schuin aangesneden, waardoor de breedte in het profiel ongeveer het dubbele bedraagt. De

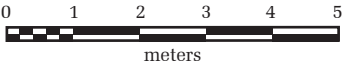
maximale diepte van de depressie ligt rond de 1m onder huidig maaiveld. De onderste vullingslaag is een 20 tot 30 cm dikke donker-grijze zware kleilaag met een aanzienlijke hoeveelheid Romeins materiaal (aardewerk-scherven, dakpanfragmenten en natuursteen), enkele botfragmenten en houtskoolspikkels erin. Daarboven bevindt zich een bruingrijze kleilaag met enkele Romeinse scherven, dakpanfragmenten en houtskoolspikkels erin.

Deze laag bevat tevens enkele zandlensjes. De bovenste vullingslaag van de depressie is een bruine kleilaag zonder archeologische vervuiling. De depressie is mogelijk het overblijfsel van een verlandde Romeinse restgeul.

Legenda:

onderste vuile vullingslaag depressie

vullingslagen depressie

afb. 13

Detailfoto van het profiel over de depressie met Romeins materiaal. De vuile laag onderin de depressie is duidelijk herkenbaar. Daarboven bevindt zich een aanzienlijk minder vuile bruingrijze kleilaag. De bovenste vullingslaag is een schone bruine kleilaag.

*Foto:
Fotodienst Gemeente
Utrecht*

Wanneer we de gegevens uit de diverse sleuven combineren, ontstaat er het beeld van een noord-oost-zuidwestgeoriënteerde, vrijondiepedepressie, die mogelijk aan de noordoostzijde een begrenzing kent. De depressie is in de loop van de tijd door drie kleilagen opgevuld. In de noord-oost-hoek van de depressie is door onbekende oorzaak in één van deze opvullingslagen een hoeveelheid Romeins schervenmateriaal terechtgekomen. De herkomst hiervan is niet duidelijk, maar de fragmentarische staat van de scherven doet vermoeden, dat het materiaal afkomstig is van een loopniveau in de directe omgeving van de depressie. Mogelijk werd de klei van dit loopniveau doelbewust afgeschoven in een poging de depressie op te vullen. Waar dit loopniveau oorspronkelijk was gesitueerd, is tijdens dit onderzoek niet duidelijk geworden. Het lijkt niet aannemelijk, dat dit schervenrijke kleipakket van ver weg is aangevoerd. Ook de aangetroffen houten paaltjes onder het schervenrijke kleipakket duiden op activiteiten in en rond de depressie. Het is aannemelijk dat ook de paaltjes in de Romeinse tijd gedateerd moeten worden. De functie van de paaltjes is niet duidelijk. Ook de aard van de depressie is niet duidelijk geworden. Mogelijk is het een deel van een pre-Romeinse of vroeg Romeinse verlandde restgeul die lang als depressie zichtbaar bleef in het landschap. De gereconstrueerde restgeul heeft een breedte van ca. 18 m. Gezien deze relatief geringe breedte en vooral de zeer beperkte diepte van de geul, lijkt er sprake van een zijtak van een hoofdgeul of van een crevassegeul. Het is niet duidelijk of er een verband bestaat tussen deze restgeul en die van LR10. In grote lijnen vertonen beide restgeulen een zelfde oriëntatie. Bovendien liggen ze min of meer in elkaars verlengde. Daarnaast is de vondst van één of meerdere aangepunte houten paaltjes in beide geulvullingen een opvallende overeenkomst. In de proefsleuven tussen beide restgeulwaarnemingen (de sleuven 12, 18 en 19)

werd er op vlakniveau geen kleiige restgeulvulling waargenomen. Mogelijk was dit het gevolg van de relatief hoge ligging van het vlak in deze sleuven. De vlakken lagen in een kleilaag boven het zand. In geen van deze drie sleuven werd een profiel gedocumenteerd. Als gevolg kan een verband tussen beide restgeulen niet met zekerheid worden verondersteld nog ontkend.

4.3.3 De greppels

Op veel percelen werden (sub)recente greppels aangetroffen. Op de twee westelijke percelen en op de twee oostelijke percelen werden vele greppels gevonden, die qua oriëntatie veelal overeenkomen met de huidige percelering. Alhoewel de greppels min of meer gelijkmatig over de percelen verspreid liggen, is de onderlinge afstand vaak niet gelijk. Wat bovendien opvalt is de geringe onderlinge afstand tussen de greppels, die op het noordwestelijke perceel bijvoorbeeld zo'n 8 m bedraagt en op het meest oostelijke perceel tussen de 4 en de 15 m ligt.

Afgezien van de (sub)recente greppels werden er in het centrale gedeelte van het huidige onderzoeksterrein eveneens overige greppels gevonden. Deze greppels wijken qua oriëntatie sterk af van de huidige percelering en lijken daarom ouder te zijn (afb.15). De greppels, die gecentreerd lijken te zijn rond de Romeinse depressie, werden aangetroffen in de sleuven 8, 12, 15, 16, 20, 22, 23 en 24. De greppels vertonen vele verscheidene oriëntaties en waarschijnlijk moeten ze dan ook niet aan één greppelsysteem toegeschreven worden. De greppels vertonen qua vulling duidelijke verschillen. Zowel grijze klei alsook bruingrijze klei en bruine zavel werden waargenomen als vulling. De typische blauwgrijze klei waarmee de Romeinse greppel op het westelijke perceel was gevuld, werd niet waargenomen. Tijdens het aanleggen van de proefsleuven werd er slechts in twee van de

afb. 14
Overzicht van de (on-dateerbare) greppels en greppelsystemen op de centrale percelen van het onderzoeksterrein van LR16. Twee greppels in sleuf 20 en 22 bevatten enkele Romeinse scherven en zouden dan ook uit deze periode kunnen dateren. Voor de overige greppels geldt, dat de datering zeer twijfelachtig is. Mogelijk dateren de greppels van na de Middeleeuwen. In dat geval is de zeer afwijkende oriëntatie en de vreemde vormen van de greppelsystemen echter onverklaarbaar.

Legenda:

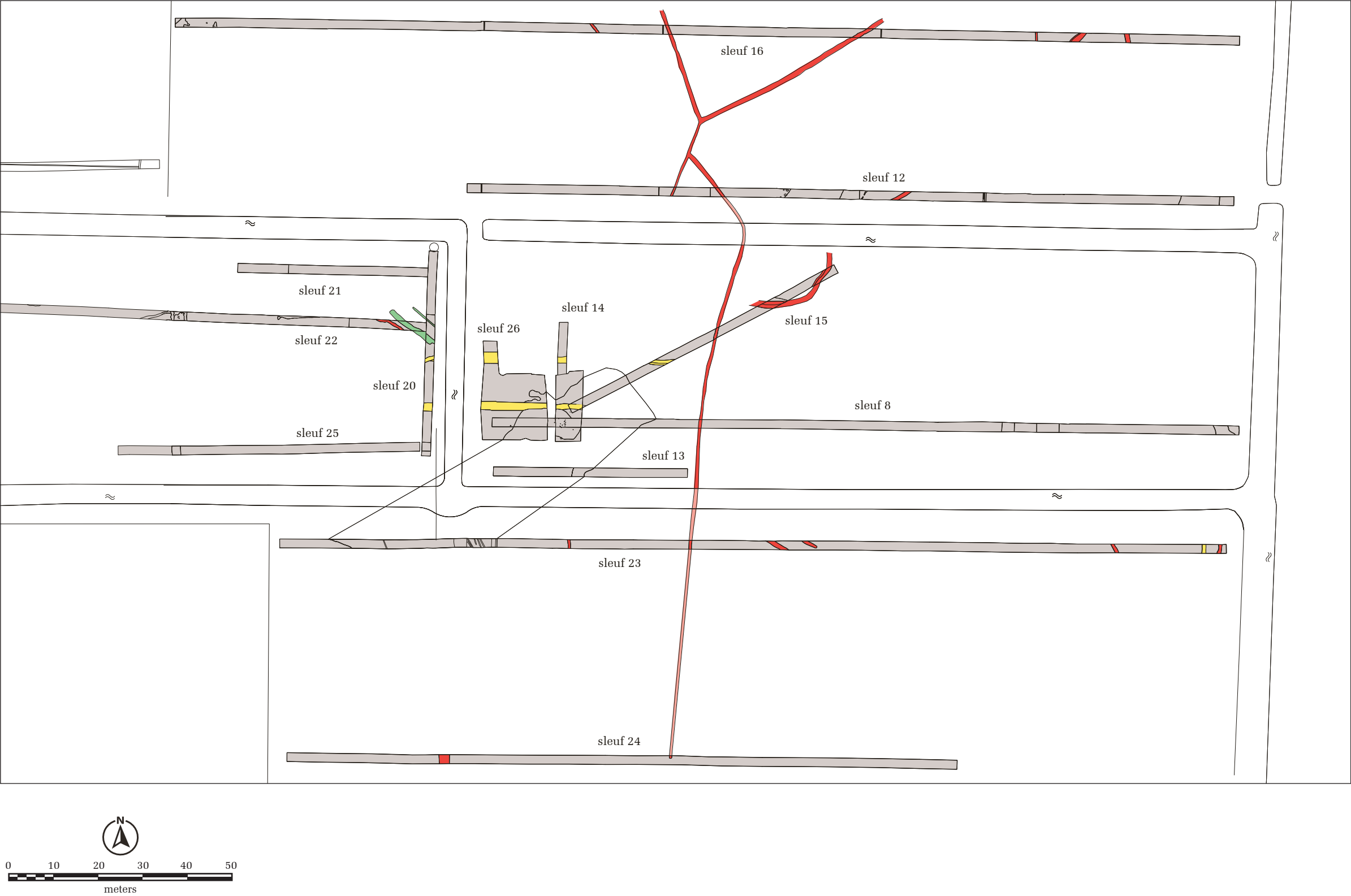
greppels en greppel-systemen van onbekende ouderdom

mogelijke loop greppel

postmiddeleeuwse greppels

mogelijk Romeinse greppels

Proefsleuf

greppels (in sleuf 20 en 22) materiaal waargenomen, namelijk Romeins aardewerk en dakpanfragmenten. In de overige greppels werd geen materiaal aangetroffen, als gevolg waarvan de datering van de greppels onduidelijk bleef. Het was de vraag of de greppels in verband stonden met de depressie met Romeins materiaal op het middelste perceel.

Nadat de proefsleuven waren gegraven en de Romeinse depressie was onderzocht, werden de laatste twee dagen van dit onderzoek besteed aan het volgen van enkele van de greppels in de sleuven 8, 12, 15, 16, 20 en 22. Er werd begonnen met het volgen van greppels in de sleuven 20 en 22. De twee parallelle greppels uit sleuf 20 bleken beide na korte afstand abrupt op te houden. De noordelijkste greppel van de twee had een breedte van 30 tot 35 cm en een diepte van 20 cm onder vlakniveau. De totale lengte bedroeg 7 m. Deze smalle greppel deed denken aan een standgreppel, al werden er geen sporen van palen in aangetroffen. De zuidelijke greppel, waarin de Romeinse scherven en dakpanfragmenten waren aangetroffen, was zo’n 1,5 m breed en had een lengte van 12 m.

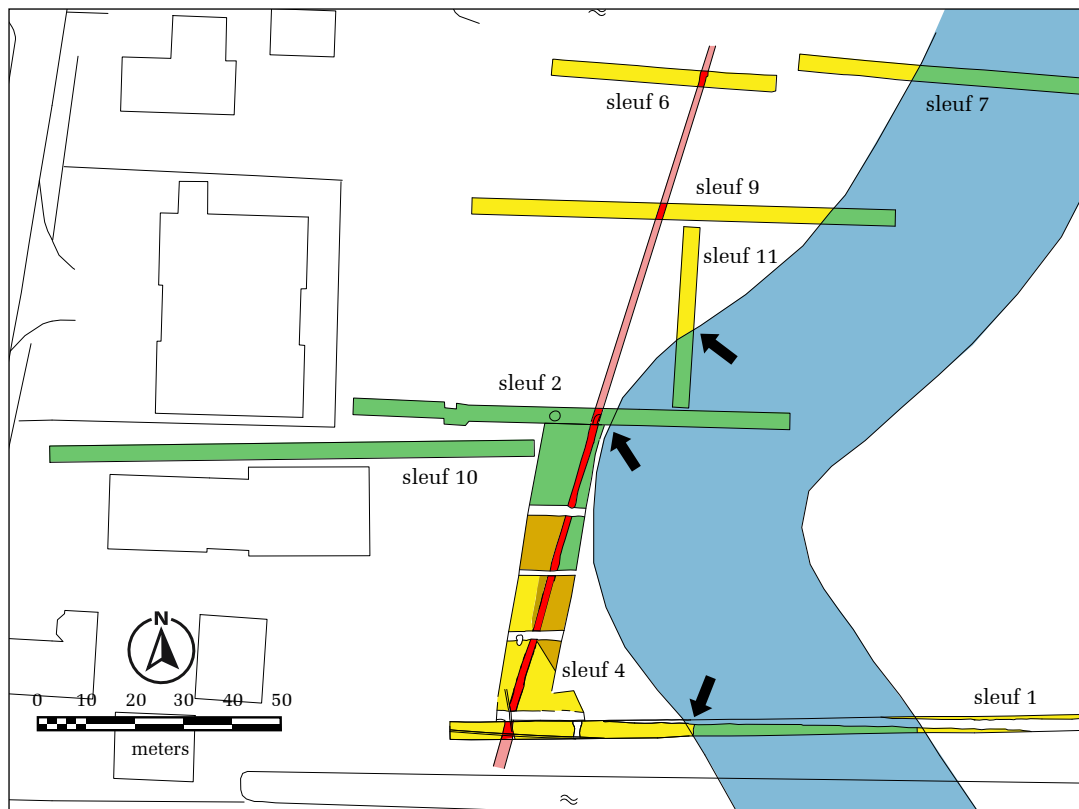
Vervolgens werden de greppels in de sleuven 8 en 15 gevolgd. In het noordoostelijke deel van sleuf 15 werd twee maal een greppel aangesneden. Het bleek om één greppel te gaan die een sterke kromming vertoonde. Ten westen van sleuf 15 was de greppel niet verder te volgen, terwijl aan de noordzijde de greppel in de recente sloot verdween. Op het perceel ten noorden van sleuf

15 werd de greppel niet meer waargenomen. Er kwam geen materiaal uit de vulling van deze greppel, zodat de datering ervan onduidelijk is. Vervolgens werd de greppel gevolgd die in het midden van sleuf 15 werd aangetroffen. Richting het zuiden kruiste deze greppel sleuf 8 en liep hij recht op een greppel in sleuf 23 af. Het lijkt aannemelijk dat dit dezelfde greppel betreft. Bovendien werd er in sleuf 24 een half rond spoor waargenomen in het verlengde van deze greppel. Mogelijk vormde dit spoor het uiteinde van of een onderbreking in dezelfde greppel. Aan de noordzijde van het perceel verdween deze greppel eveneens in de recente sloot. Mogelijk sloot de greppel door middel van een bocht aan op een waargenomen greppel op het perceel ten noorden ervan.

In de sleuven 12 en 16 werden diverse greppels aangetroffen, waarvan er vier nader zijn onderzocht. De vier greppels bleken te behoren tot één en hetzelfde greppelsysteem. Er werden twee driesprongen waargenomen. De hoeken die de greppels maken zijn zeer verschillend en de percelen die ze omgeven lijken nogal vreemd gevormd. Uit deze greppels kwamen twee kleine aardewerkfragmenten, die twijfel over de ouderdom van de greppels deden ontstaan. Het eerste fragment is een oor van een porseleinen kopje. Gezien de beperkte grootte van dit fragment is het echter mogelijk, dat deze door bioturbatie in de spoorvulling terecht is gekomen. Het tweede fragment is een aardewerkscherf van een onbekend rood baksel. De datering van de scherf is onduidelijk, maar kan postmiddeleeuws zijn.

afb. 15
Foto van een detail van het noordprofiel van sleuf 9. Op de foto is de insnijding van de restgeul op het westelijke perceel van LR16 duidelijk te zien. De restgeul dateert waarschijnlijk uit de pre-Romeinse periode. De breedte en de diepte van de geul zijn tijdens dit onderzoek niet nader onderzocht.

afb. 16

De tijdens LR16 aangetroffen restgeul op het westelijke perceel. De geul is min of meer noord-zuid georiënteerd. De diepte van de geul is tijdens dit proefonderzoek niet onderzocht. Ook de breedte ervan staat niet met zekerheid vast. In sleuf 1 had het kleipakket een breedte van 27 m. Vermoedelijk is dit de breedte van de geul geweest. Er komt geen dateerbaar materiaal uit de vulling van de geul. Gezien de ligging ten oosten van de Romeinse greppel, lijkt de geul niet de Romeinse Heldam te kunnen zijn. Een pre-Romeinse datering ligt het meest voor de hand.

4.3.4 Een restgeul

Op het westelijke perceel werd aan de zuidzijde (sleuf 1) en noordzijde (sleuf 6/7) op hoog niveau zand aangetroffen. In sleuf 2 daarentegen, gelegen midden op dit perceel, bestond het vlak uit klei. Er werden vervolgens twee sleuven aangelegd (sleuf 9 en 11) in een poging de begrenzing van de zandkoppen vast te stellen. In beide sleuven bleek de noordelijke zandkop te worden begrensd door een restgeul (afb. 16). Ook in sleuf 1 bleek de zuidelijke zandkop aan de oostzijde te worden begrensd door een restgeul. Vermoedelijk betreft het in alle drie de gevallen dezelfde restgeul, die in dat geval een sterke bocht maakt (afb. 17). Gezien de ligging van deze geul ten oosten van de Romeinse greppel met kruik (waarvan het vermoeden bestond, dat deze bij de Romeinse weg of een perceleringssysteem naast

deze weg hoorde) bestond tijdens het onderzoek het idee, dat deze geul pre-Romeins van datering moest zijn. Als gevolg hiervan is er relatief weinig aandacht besteed aan de restgeul. Op twee punten werd de insteek van de restgeul in profiel gedocumenteerd (sleuf 9 en 11). In sleuf 9 stond het profiel waarschijnlijk nagenoeg haaks op de oriëntatie van de geul. De geul werd hier gedocumenteerd tot een breedte van ca. 8 m en een diepte van 1,3 m onder maaiveld. De restgeul is echter breder en dieper geweest. In sleuf 1 had het kleipakket op vlakniveau een breedte van 27 m. Het is goed mogelijk, dat dit de breedte van de restgeul weerspiegelt. Over de maximale diepte van de geul is niets bekend. In geen van de drie sleuven waarin de restgeul is aangetroffen, bevatte de vulling van de geul enig materiaal. De datering van de geul is daarom onbekend.

Legenda:

- klei op vlakniveau
- zavel op vlakniveau
- zand op vlakniveau
- reconstructie restgeul
- Romeinse greppel
- insnijding restgeul waargenomen

5 De vondsten van LR16

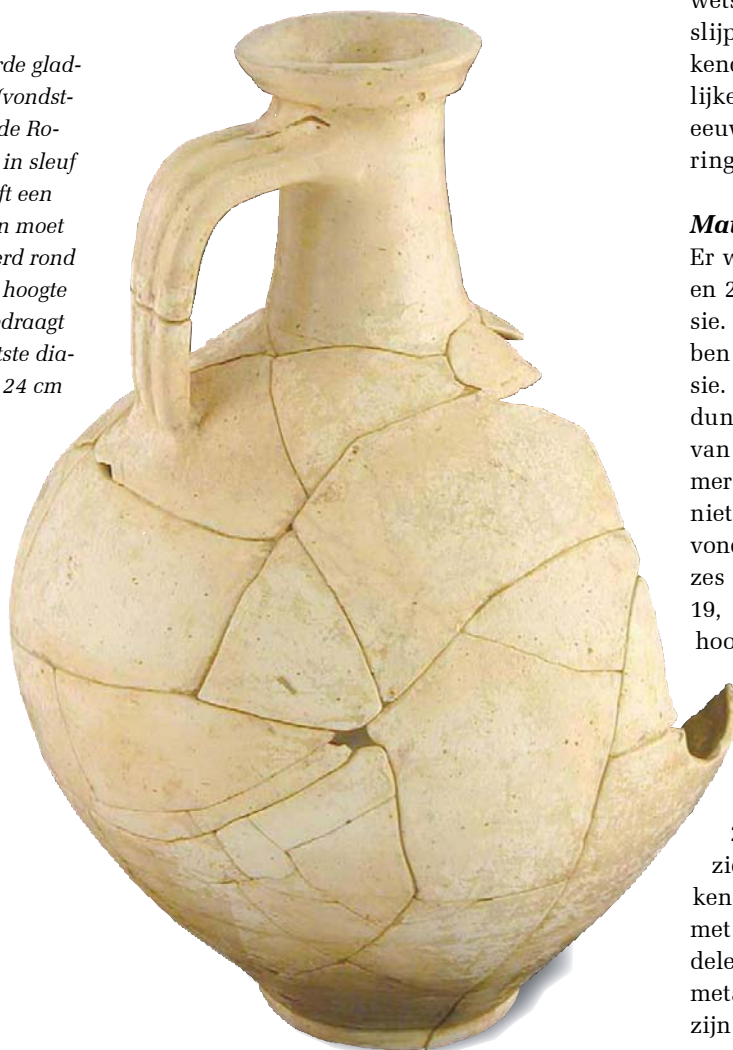
Tijdens het proefonderzoek LR16 werden er in totaal 37 vondstnummers uitgeschreven. Deze vondstnummers hebben een totaal gewicht van zo'n 16 kg. Hiervan is het merendeel (11,5 kg) afkomstig uit de depressie op het middelste perceel.

Van de 37 vondstnummers van LR16 hebben er vijftien geen betrekking op de depressie met Romeins materiaal op het middelste perceel. Deze vijftien vondstnummers bestaan uit aanlegvondsten, vondsten uit postmiddeleeuwse greppels en een postmiddeleeuwse kuil en uit Romeinse greppels. In totaal bevatten deze vijftien vondstnummers 48 scherven gedraaid Romeins aardewerk, negen scherven inheems, handgevormd aardewerk, twaalf scherven laatmiddeleeuws en postmiddeleeuws aardewerk, twee natuursteenfragmenten, één fragment verbrande huttenleem, vier postmiddeleeuwse metalen voorwerpen, vier fragmenten Romeinse dakpan, twee botfragmenten, twee fragmenten postmiddeleeuwse bouwmaterialen en een fragment (waarschijnlijk Romeinse) mortel. Van de

48 fragmenten Romeins gedraaid aardewerk behoren er 38 tot de gladwandige kruik uit de Romeinse greppel op het westelijke perceel (vondstnummer 2, afb.11). De gerestaureerde kruik heeft een hoogte van 34 cm en een maximale diameter van 24 cm (afb. 18). Het oor is drie-ledig, wat duidt op een datering van rond 100 na Chr. Van de overige vondsten is slechts een wetsteen het vermelden waard (afb. 19). Deze werd aangetroffen tijdens het aanleggen van sleuf 10 op het westelijke perceel. Wetstenen zijn vaak staafvormig en werden nog al eens gedragen aan een riem of om de nek. Dergelijk slijpgereedschap werd gebruikt voor het slijpen van gereedschap in de huishouding en landbouwwerktuigen. Tevens werden ze aangewend bij het bewerken van hout en bot (Kars, 2000). De aangetroffen wetsteen is aan een zijde afgebroken. Het fragment heeft een lengte van 13 cm en een maximale breedte van 3,6 cm. Aan het einde loopt de wetsteen taps toe en bedraagt de breedte 2,5 cm. De maximale dikte is 2,3 cm. Aan beide zijden is de wetsteen versierd met een ca. 1 cm brede band van ingekerfde, diagonale lijnen. Deze zijn waarschijnlijk door gebruik erg versleten en zijn daarom moeilijk zichtbaar. De wetsteen heeft aan beide zijden een bolvormig slijpvlak. De datering van de wetsteen is niet bekend. Aangezien er in de bouwvoor op het westelijke perceel zowel Romeinse alsook laatmiddeleeuwse scherven werden gevonden, is een datering van de wetsteen in beide perioden mogelijk.

afb. 17

De gerestaureerde gladwandige kruik (vondstnummer 2) uit de Romeinse greppel in sleuf 4. De kruik heeft een drie-ledig oor en moet worden gedateerd rond 100 na Chr. De hoogte van de kruik bedraagt 34 cm. De grootste diameter bedraagt 24 cm
Foto: H. Lagers

Materiaal uit de depressie

Er werden vijf sleuven (de sleuven 8, 13, 14, 15 en 26) aangelegd op het perceel met de depressie. Van de 37 vondstnummers van LR16 hebben er 22 betrekking op vondsten uit de depressie. Hiervan bestaan er zeven uit aangepunte, dunne zachthouten paaltjes, die in de bodem van de depressie waren ingeslagen (vondstnummers 11, 13, 14, 15, 16, 35, 36). Deze paaltjes zijn niet nader onderzocht. Van de overige vijftien vondstnummers uit de depressie bestaan er zes uit aanlegvondsten (vondstnummers 9, 18, 19, 21, 25, 30). Deze vondstnummers bestaan hoofdzakelijk uit Romeinse scherven, maar bevatten ook enkele laatmiddeleeuwse en postmiddeleeuwse scherven en metalen voorwerpen. De overige negen vondstnummers bestaan volledig uit Romeins materiaal (vondstnummers 10, 12, 17, 20, 22, 31, 32, 33, 34). In het nu volgende overzicht zijn ook de aanlegvondsten meegerekend, aangezien het vrijwel zeker is, dat deze met de depressie van doen hebben. De laatmiddeleeuwse en postmiddeleeuwse scherven en metalen voorwerpen uit deze aanlegvondsten zijn in dit overzicht niet meegerekend.

In de depressie werden 283 aardewerkfragmenten aangetroffen. Hiervan is 55% (n= 155) gedraaid aardewerk; de overige 45% (n=128) is inheems, organisch gemagerd, handgevormd aardewerk. Binnen de categorie van het gedraaide aardewerk zijn vele aardewerksoorten vertegenwoordigd: ruwwandig, gladwandig, terra sigillata, kustaardewerk en geverfde waar (techniek a, b en c).

Het merendeel van het aardewerk moet worden gedateerd in de tweede helft van de tweede eeuw na Chr. Slechts enkele scherven kunnen voor 150 na Chr. worden gedateerd (techniek a en b), terwijl een randfragment en een scherv van het zogenaamde 'Qualitätsware' eerder in de eerste helft van de derde eeuw geplaatst moeten worden. Behalve de aardewerkscherven werden er in de depressie eveneens 170 dakpanfragmenten gevonden. Het merendeel bestaat uit kleine, afgeronde en sterk geërodeerde fragmenten.

Ditzelfde geldt voor de aardewerkscherven uit de depressie. Vermoedelijk heeft dit materiaal ooit op het maaiveld gelegen en werd het door beloping en weersbeïnvloeding gefragmenteerd en geërodeerd. Het is niet duidelijk of dit in de directe nabijheid van de depressie is gebeurd, of dat het materiaal van elders is aangevoerd. Het lijkt er echter wel op, dat het kleipakket met de vele vondsten doelbewust in de depressie is geschoven. Uit de depressie komen tevens negen dierlijke botfragmenten, negen fragmenten verbrande huttenleem en negen fragmenten natuursteen (waarvan zeven fragmenten tufsteen). Binnen de categorie van het natuursteen zijn fragmenten van twee tufstenen netverzwaarders het opvallendst (vondstnummers 10 en 31). Het meest complete exemplaar meet ca. 9,5x5,5x4,5 cm en heeft een duidelijke mediane groef, waardoor het stevig kon worden vastgeknoopt (afb. 20).

afb. 18

Tijdens het aanleggen van sleuf 10 aangetroffen wetsteen (vondstnummer 8). Dergelijk slijpgereedschap werd gebruikt voor het slijpen van huishoudelijk of ambachtelijk gereedschap of bij het bewerken van hout en bot. De datering van de wetsteen kan zowel

Romeins als ook laat-middeleeuws zijn.

Aan beide zijden heeft de wetsteen een band van diagonale inkeren als versiering. De beide slijpvlakken zijn bol. De lengte van het aangetroffen fragment bedraagt 13 cm, de maximale breedte 3,6 cm.

Foto: H. Lågers

afb. 19

In de depressie met Romeins materiaal werden enkele fragmenten natuursteen gevonden. Twee fragmenten tufsteen bleken te behoren tot twee afzonderlijke netverzwaarders (afgebeeld vondstnummer 31). Een langwerpig stuk tufsteen werd in het midden rondom voorzien van een ondiepe inkerving. Hierdoor werd het mogelijk een touw goed om de stenen te kunnen knopen, zodat deze niet verloren werden. De stenen fungeerden waarschijnlijk als netverzwaarders. De vondst van beide netverzwaarders in de vulling van de depressie (die mogelijk water heeft bevat) is dan ook illustratief.

Foto: H. Lågers

6 Conclusies

Van de drie proefonderzoeken hebben er twee geen archeologische sporen opgeleverd. Tijdens LR10 bleek er geen Bronstijdnederzetting aanwezig te zijn. Wel werden er twee restgeulen aangetroffen, waarvan er één als de twaalfde-eeuwse Oude Rijn geïnterpreteerd kan worden. De datering van de andere – veel smallere – restgeul werd niet duidelijk. Tijdens LR11 werd aangetoond, dat de noordelijke begrenzing van het Romeinse grafveld ten zuiden van het huidige onderzoeksgebied is gelegen.

Tijdens LR16 werden er wel sporen aangetroffen. Deze zijn te verdelen in vier groepen. Op het westelijke perceel werd een Romeinse greppel waargenomen. Deze greppel, die op basis van de daarin aangetroffen kruik, rond 100 na Chr. gedateerd moet worden, heeft mogelijk onderdeel uitgemaakt van een perceleringssysteem ten oosten van de weg. De weg zelf moet waarschijnlijk in de directe omgeving van of onder 't Zand worden gezocht. De greppel geeft wel een indicatie voor de oriëntatie van de Romeinse weg ten noorden van het castellum op de Hoge Woerd. Wanneer de greppel in zuidelijke richting in een rechte lijn wordt vervolgd, komt deze min of meer uit bij de noordelijke poort van het castellumterrein. Wanneer de greppel in noordelijke richting in een rechte lijn wordt vervolgd, blijkt deze uit te komen bij een Romeinse vindplaats. Deze vindplaats, die mogelijk is gesitueerd op het punt waar de Heldam zich afsplitste van de Oude Rijn, lijkt een belangrijke rol te hebben vervuld in het gebied tussen de castella in De Meern en Utrecht. Het is niet onlogisch dat het tracé van de Romeinse weg via deze Romeinse nederzetting naar het oosten liep.

Een tweede resultaat van LR16 is een ondiepe depressie met Romeins materiaal midden in het huidige onderzoeksgebied. Mogelijk vormde deze depressie een overblijfsel van een verlandde restgeul die (in de vroeg-Romeinse tijd?) zijn

weg over de stroomrug vervolgde. Het is niet duidelijk of deze restgeul dezelfde is als de restgeul met onbekende datering van LR10. Mogelijk hebben zich in de buurt van de depressie in de vroege en midden Romeinse tijd activiteiten afgespeeld. Het is niet duidelijk waaruit deze activiteiten hebben bestaan. In de depressie werden vele aangepunte, ingeslagen paaltjes aangetroffen. De functie hiervan kon niet worden vastgesteld. Uiteindelijk lijkt de depressie te zijn opgevuld met de restanten van een vuile cultuurlaag afkomstig van één van de voormalige oevers van de geul.

Een derde resultaat van LR16 zijn diverse greppels en greppelsystemen in het centrale gedeelte van het opgravingsterrein. Ook omtrent deze sporen bestaan vele onduidelijkheden. Zo is het niet bekend om hoeveel greppelsystemen het gaat en is de ouderdom van het best onderzochte greppelsysteem met raadsels omgeven. Wat opvalt van dit laatste systeem is de vreemde loop van de greppels en de opvallend gevormde percelen die zij omgaven. Aangezien de ouderdom ervan onduidelijk bleef en er niet bekend is bij welke nederzetting de greppels behoren, is besloten het onderzoek op deze percelen stop te zetten.

Het vierde resultaat is een restgeul op het westelijke perceel. Deze geul is mogelijk pre-Romeins en bevindt zich ten oosten van de Romeinse greppel op dit perceel. Gezien de datering werd er gedurende het onderzoek weinig aandacht besteed aan deze restgeul. Zodoende zijn de breedte en diepte ervan niet bekend.

Gezien het onduidelijke karakter en/of de onbekende datering van nagenoeg alle aangetroffen archeologische sporen werd een vervolgonderzoek niet zinvol geacht.

Tijdens LR10 en LR16 is gebleken, dat de westelijke grens van het Groot Archeologiepark (Amaliapark) ruim genoeg is. Er werden namelijk geen sporen van de IJzertijd/Romeinse nederzetting buiten de grens van het monument aangetroffen.

Vondsten en documentatie

De veldtekeningen en de overige administratie van de drie proefonderzoeken zijn in het bezit van de Sectie Cultuurhistorie van de gemeente Utrecht en bevinden zich tijdelijk in de archeologische dependance in Leidsche Rijn, 't Zand 4a te Utrecht. Te zijner tijd zullen deze worden overgebracht naar het pand aan de Zwaansteeg 11 te Utrecht. De gerestaureerde Romeinse kruik van LR16 (vondstnummer 2) is daar reeds ondergebracht. Al het overige vondstmateriaal is tijdelijk opgeslagen in de dependance aan 't Zand 4a (Utrecht), maar zal te zijner tijd worden overgebracht naar het centrale archeologische depot van de gemeente Utrecht, gevestigd in Fort Rhijnauwen (Rhijnauwenselaan 3) te Bunnik.

Literatuur

Berendsen, H.J.A., *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht*, Utrechtse Geografische Studies 25. Utrecht 1982

Gazenbeek, A.E. en M. Polak, *Waarderend onderzoek van de vindplaats 't Zand/Bloemenveiling te Vleuten-De Meern (1999)*, Rapportage Archeologische Monumentenzorg 99, Amersfoort 2002

Haarhuis, H.F.A. en E.P. Graafstal, Vleuten-Harmelen. *Een archeologische kartering, inventarisatie en waardering*, RAAP-Rapport 80, Amsterdam 1993

Jansen, B., Rijksweg A2. Leidsche Rijn (km. 56.6 tot 59.7). *Een Aanvullende Archeologische Inventarisatie*, RAAP-Rapport 604, Amsterdam 2000

Kalee, C.A. en C. Isings, *'Beknopt verslag van een opgraving in De Meern'*, in: *Jaarboek Oud-Utrecht, Utrecht 1980*, 5-25

Kars, E.A.K., *'Natuursteen'*, in: *'Huis Malburg' van spoor tot spoor. Een middeleeuwse nederzetting in Kerk-Avezaath*, onder redactie van J.W.M Oudhof e.a., Archeologie in de Betuwe-route, Rapportage Archeologische Monumentenzorg 81, Amersfoort 2000, 145 - 159

Colofon

Dit rapport is uitgegeven door:

DSO Stedenbouw en Monumenten
gemeente Utrecht,
Sectie Cultuurhistorie ©2004

Redactie:

H.L. Wynia

Eindredactie:

R. de Kam

Vormgeving:

CAD-unit DSO Stedenbouw & Monumenten

Basisrapportage archeologie 6

Parkwijk-noord

Drie archeologische proefonderzoeken

*Zoektocht naar Romeinse activiteiten ten noorden van
het castellum op de Hoge Woerd.*

Gemeente Utrecht
DSO Stedenbouw & Monumenten

Cultuurhistorie
Zwaansteeg 11
3511 VG Utrecht

Postbus 8015
3503 RA Utrecht
Telefoon 030 286 3990

Basisrapportage archeologie 6: Parkwijk-noord